

บทที่ 2

การตรวจเอกสาร

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านแม่สาบ อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่” ผู้วิจัยได้ทำการรวบรวมข้อมูล แนวความคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยมีรายละเอียดครอบคลุมเนื้อหาดังนี้

1. ข้อมูลป่าชุมชนบ้านแม่สาบ
2. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม
3. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับความรู้
4. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับความคิดเห็น
5. แนวคิดเกี่ยวกับป่าชุมชน
6. แนวคิดในการอนุรักษ์ป่าไม้
7. แนวคิดเกี่ยวกับปัญหาอุปสรรคการดำเนินงานป่าชุมชน
8. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

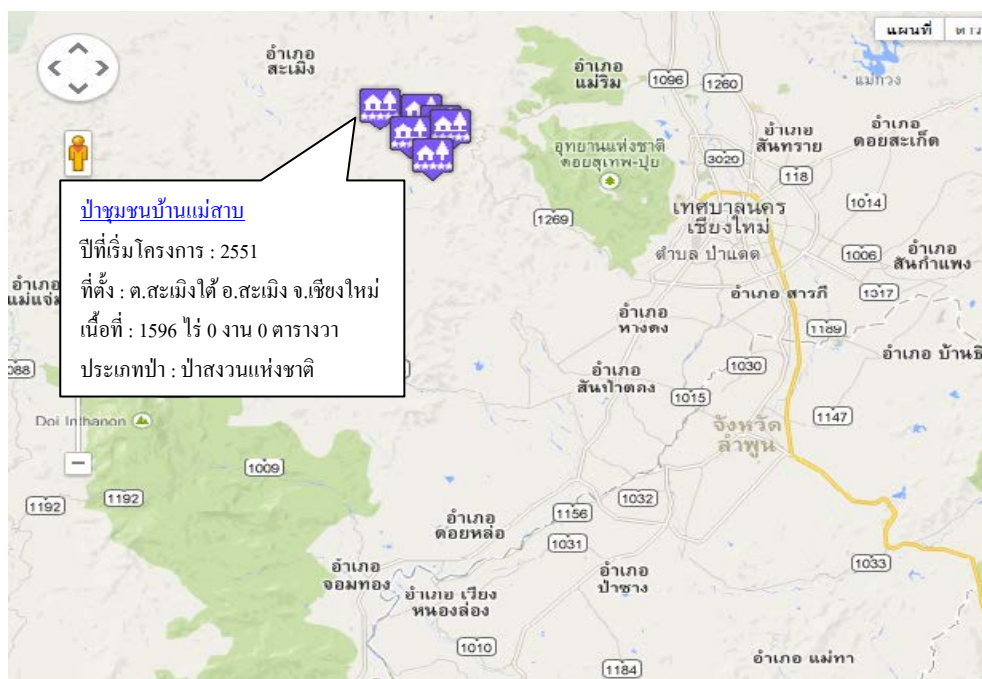
ข้อมูลป่าชุมชนบ้านแม่สาบ

ชุมชนบ้านแม่สาบตั้งอยู่ในหมู่ 1 ตำบลสะเมิงใต้ อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ อยู่ห่างจากตัวเมืองเชียงใหม่ประมาณ 50 กิโลเมตร ลักษณะที่ตั้งของหมู่บ้านเป็นที่ราบสลับเนินเขา อาณาเขตหมู่บ้านทิศเหนือติดกับบ้านกองขวานน้อย ทิศใต้ติดกับบ้านแม่ลานคำ ทิศตะวันออกติดกับบ้านปากกล้วย-ท่าศาลา และทิศตะวันตกติดกับบ้านแม่ขาน ซึ่งประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำการเกษตร ทำนา-ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ และรับจ้างทั่วไป

ลักษณะภูมิประเทศของป่าชุมชน ส่วนใหญ่เป็นป่าเบญจพรรณที่มีความอุดมสมบูรณ์ ลักษณะพื้นที่ป่าของบ้านแม่สาบมีลักษณะดังนี้ คือ 1) ป่าธรรมชาติดั้งเดิม 2) ป่าที่มีการปลูกเสริมขึ้นใหม่ ซึ่งพันธุ์ไม้มีอยู่หลายชนิด เช่น สัก เต็ง รัง เหียง มะค่า ประดู่ แดง ฯลฯ เป็นจำนวนมาก ลักษณะของเนื้อดินเป็นดินร่วนปนทราย

ในพื้นที่มีปัญหาเกี่ยวกับทรัพยากรป่าไม้และสิ่งแวดล้อม ส่งผลให้ป่าไม้ถูกทำลาย เกิดมลพิษทางอากาศจากการเผาป่าโดยเฉพาะหน้าแล้ง เกิดน้ำท่วมไร่นาในฤดูฝนหากฝนตกหนักก็เกิดปัญหาน้ำหลากเข้าท่วมไร่นา เมื่อน้ำลดลงก็ทำให้พื้นที่นาเป็นดินทราย เกิดปัญหาเกี่ยวกับสภาพดินตามมา รวมทั้งมีการใช้สิทธิพลและอำนาจในการบุกรุกป่าไม้เพื่อจำหน่าย

ชุมชนบ้านแม่สาบเป็นหมู่บ้านไทลื้อ ซึ่งมีประวัติศาสตร์การก่อตั้งถิ่นฐานมายาวนาน วิถีชีวิตของคนส่วนใหญ่คงความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติ อยู่อาศัยอย่างเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ผู้คนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ มีภาษาไทลื้อเป็นเอกลักษณ์ และมีศิลปวัฒนธรรมเป็นของตนเองที่สืบทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษ การดำเนินชีวิตของชนเผ่าไทลื้อจะมีความเรียบง่าย ใช้ชีวิตอย่างสมถะ และมีความขยันหมั่นเพียรในการทำมาหากิน

ภาพ 1 แผนที่ป่าชุมชนบ้านแม่สาบ อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่

หมู่บ้านแม่สาบเป็นหมู่บ้านหนึ่งที่มีการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรป่าไม้ในรูปป่าชุมชนมาเป็นเวลากว่า 5 ปี นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2551 โดยสำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ 1 จังหวัดเชียงใหม่ ได้ทำการสำรวจพื้นที่เพื่อจัดตั้งเป็นป่าชุมชนบ้านแม่สาบ ป่าชุมชนบ้านแม่สาบมีเนื้อที่ 1,596 ไร่ ตั้งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ซึ่งอยู่ห่างจากหมู่บ้านประมาณ 1 กิโลเมตร มีกฎเกณฑ์ ความเชื่อ พิธีกรรมหรือการจำแนกป่าเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวความผูกพันระหว่างคนกับป่า กลุ่มองค์กรที่ดูแลรักษาป่าได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน เจ้าหน้าที่ป่าไม้ และอาสาสมัครพิทักษ์ป่า เป็นต้น พื้นที่ส่วนใหญ่ได้รับเอกสารสิทธิ์ในที่ดิน ได้แก่ น.ส. 3 และ ส.ท.ก. รายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือนประมาณ 26,402 บาทต่อปี หรือวันละ 70 บาทต่อวันต่อครัวเรือน ในพื้นที่มีศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก โรงเรียน วัด ไฟฟ้าและประปา เป็นต้น

จากความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาที่เกิดขึ้น ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาเรื่องของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านแม่สาบ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการปรับปรุงการดำเนินงานด้านการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชน ทั้งที่การดำเนินการโดยรัฐ เอกชน และประชาชน และเป็นการสร้างความสัมพันธ์ของคนในชุมชนในการมีส่วนร่วมของกิจกรรมต่างๆ เพื่อให้เกิดความเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนขึ้น

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

ความหมายของการมีส่วนร่วม

มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมหลากหลาย ซึ่งมีทั้งความหมายที่คล้ายคลึงกันและแตกต่างกันตามทัศนคติของแต่ละท่านที่ได้ศึกษาค้นคว้า ดังนั้น เพื่อให้เกิดความเข้าใจในความหมายของการมีส่วนร่วมอย่างถูกต้องและตรงกัน ผู้วิจัยจึงได้สรุปความหมายของการมีส่วนร่วมจากนักวิชาการหลายๆท่านไว้ดังนี้

เสนห์ จามริก (2527) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนที่แท้จริงนั้นคือ การที่ประชาชนมีโอกาสดำเนินการปราศจากการแทรกแซง ครอบงำ บังคับให้ได้พัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดแจงใช้ ควบคุม ระดมทรัพยากรและปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในชุมชนมาใช้ประโยชน์เพื่อการดำรงชีพตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรี ในฐานะสมาชิกของสังคม เป็นการพัฒนากระบวนการเรียนรู้และภูมิปัญญาซึ่งแสดงออกในรูปของการตัดสินใจที่จะกำหนดวิถีชีวิตของตนเองอย่างเชื่อมั่น เพื่อเป้าหมายแห่งการพึ่งตนเองได้ในที่สุด สอดคล้องกับ ทวีทองหงส์วิวัฒน์ (2527: 1-2) ที่กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนคือ การที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการ ควบคุมการใช้ กระจายทรัพยากรและปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคม เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคม โดยได้พัฒนาการรับรู้และภูมิปัญญา ซึ่งแสดงออกในรูปการตัดสินใจกำหนดชีวิตอย่างเป็นตัวของตัวเอง

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2529: 182-185) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจและอารมณ์ของบุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่ม ซึ่งผลการเกี่ยวข้องดังกล่าวเป็นเหตุเร้าใจให้บรรลุดุลมั่งหมายของกลุ่มนั้น กลับทำให้เกิดความรู้สึกร่วมรับผิดชอบกับกลุ่มดังกล่าวด้วย โดยสรุปแล้วอาจกล่าวได้อีกนัยหนึ่งได้ว่า การมีส่วนร่วม คือความร่วมมือร่วมใจ การประสานงาน และความรับผิดชอบด้วยกัน

ไพรัตน์ เตชะรินทร์ (2529: 5) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง กระบวนการที่รัฐบาลทำการส่งเสริม สนับสนุน และสร้างโอกาสให้ประชาชนในชุมชน

ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานเรื่องหนึ่ง หรือหลายเรื่องร่วมกันให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ และนโยบายที่กำหนดไว้คือ

1. ร่วมกันศึกษาค้นคว้าปัญหา และสาเหตุปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ตลอดจนความต้องการของชุมชน
2. ร่วมพัฒนาและสร้างรูปแบบและวิธีการพัฒนาเพื่อแก้ไขและลดปัญหาของชุมชนหรือเพื่อสร้างสิ่งใหม่ ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อชุมชนหรือสนองความต้องการของชุมชน
3. ร่วมวางแผนนโยบาย หรือแผนงาน หรือโครงการ หรือกิจกรรม เพื่อจัดและแก้ไขปัญหา และตอบสนองความต้องการของชุมชน
4. ร่วมตัดสินใจในการใช้ทรัพยากรที่มีขีดจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม
5. ร่วมจัดหรือปรับปรุงระบบบริหารการพัฒนาให้มีประสิทธิภาพ และมีประสิทธิผล
6. ร่วมปฏิบัติตามนโยบาย แผนงาน โครงการ และกิจกรรมให้บรรลุเป้าหมายที่วางไว้
7. ร่วมควบคุม ติดตาม ประเมินผล และร่วมบำรุงรักษาโครงการและกิจกรรมที่ได้ทำไว้ ทั้งโดยเอกชนและรัฐบาลให้ใช้ประโยชน์ได้ตลอดไป

วันรักษ์ มิ่งมณีนากิน (2531: 10) ได้สรุปว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การเข้าร่วมอย่างแข็งขันและอย่างเต็มที่ของกลุ่มบุคคลผู้มีส่วนได้เสียในทุกขั้นตอนของโครงการหรืองานพัฒนาชนบท โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีส่วนร่วมในอำนาจการตัดสินใจและหน้าที่ความรับผิดชอบ การมีส่วนร่วมเข้าร่วมจะเป็นเครื่องประกันว่าสิ่งที่ผู้มีส่วนได้เสียต้องการที่สุดนั้น จักได้รับการตอบสนองและทำให้มีความเป็นไปได้มากขึ้นว่าสิ่งที่ทำไปนั้นจะตรงกับความต้องการที่แท้จริง และมั่นใจมากขึ้นว่าผู้เข้าร่วมทุกคนจะได้รับประโยชน์เสมอหน้ากัน

จิต นิลพานิช และกุลธนา ธนาพงศธร (2532: 350) ได้ระบุว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท หมายถึง การที่ประชาชนทั้งในเมืองและชนบทได้เข้ามามีส่วนร่วมหรือเข้ามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานพัฒนาชนบทขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งหรือทุกขั้นตอนแล้วแต่เหตุการณ์จะเอื้ออำนวย

สิทธิชัย เสรีสงแสง (2535) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมที่แท้จริง จะต้องไม่หมายความว่าเพียงการดึงประชาชนเข้ามาร่วมโครงการที่รัฐเป็นผู้กำหนด “รูปแบบเป้าหมายของงาน” และ “กำหนดให้มีการเข้าร่วมงาน” ดังที่ผ่านมา แต่จะต้องเป็นการมีส่วนร่วมอย่างมีจิตสำนึกรับผิดชอบ และมีบทบาทอย่างเต็มที่ ตั้งแต่คิดค้นปัญหา วางแผนปฏิบัติงาน ดูแลกำกับ ตลอดจนประเมินผล

ติดตามงาน การมีส่วนร่วมของประชาชนที่แท้จริงจะต้องหมายถึง การมอบอริปไตยขึ้นพื้นฐานคืนสู่ประชาชน การพยายามจัดตั้งและพัฒนาองค์กรของประชาชนให้เข้มแข็งบนพื้นฐานของตนเองเป็นสำคัญ

สันติ พัฒนาศักดิ์ (2539: 25) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมคือการที่ประชาชนในท้องถิ่นหรือเกษตรกรในท้องถิ่นมีการประสานงาน และความรับผิดชอบในการพัฒนาท้องถิ่นให้ตรงกับความต้องการของตนเอง โดยได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและมีการวางแผนไปจนถึงการลงมือปฏิบัติตามแผนและการประเมินผล ซึ่งจะก่อให้เกิดเกษตรกรหรือชุมชนเกิดจิตสำนึกร่วมกันถึงการเป็นเจ้าของกิจการนั้น

สรเสรีญ ทองสมนึก (2542: 42) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการที่สมาชิกของกลุ่มมาทำร่วมกันในสิ่งที่มีความสนใจและความต้องการร่วมกัน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายร่วมกันทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง หรือการดำเนินงานร่วมกันเพื่อเป็นการเพิ่มอำนาจต่อรองทางการเมือง ทางเศรษฐกิจ และการปรับปรุงสถานภาพทางสังคมของกลุ่มไม่ว่าจะเป็นทางตรงหรือทางอ้อม

ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2543: 138-139) ได้แปลความหมายของการมีส่วนร่วมออกเป็น 2 ลักษณะเช่นเดียวกัน คือ

1. ในลักษณะที่เป็นกระบวนการของการพัฒนาโดยให้ ประชาชนมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาดังแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดโครงการ ได้แก่ การพิจารณาปัญหาและสาเหตุของปัญหา การวางแผนดำเนินการ การติดตามผลการดำเนินงาน การประเมินผลการดำเนินงาน โดยโครงการพัฒนาดังกล่าวจะต้องมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน

2. การมีส่วนร่วมทางการเมือง แบ่งออกเป็น

- 2.1 การส่งเสริมสิทธิและพลังอำนาจของพลเมือง โดยประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตน ในการจัดการเพื่อรักษาผลประโยชน์ของกลุ่ม ควบคุมการใช้และกระจายทรัพยากรของชุมชน อันจะก่อให้เกิดกระบวนการและโครงสร้างที่ประชาชนในชนบทสามารถแสดงออกซึ่งความสามารถของตน

- 2.2 การเปลี่ยนแปลงกลไกการพัฒนา โดยรัฐมาเป็นการพัฒนาที่ประชาชนมีบทบาทหลัก โดยการกระจายอำนาจในการวางแผนจากส่วนกลางลงมาเป็นส่วนภูมิภาค มีลักษณะเป็นเอกเทศให้มีอำนาจทางการเมือง การบริหาร อำนาจต่อรองให้การจัดสรรทรัพยากรอยู่ในมาตรฐานเดียวกับประชาชน สามารถตรวจสอบได้ อาจกล่าวได้ว่าเป็นการคืนอำนาจการพัฒนาแก่ประชาชนให้มีส่วนร่วมในการกำหนดอนาคตของตนเองได้

การมีส่วนร่วม (participation) คือ เป็นผลมาจากการเห็นพ้องกันในเรื่องของความ ต้องการและทิศทางของการเปลี่ยนแปลงและความเห็นพ้องต้องกัน จะต้องมีการเกิด ความคิดริเริ่มโครงการเพื่อปฏิบัติ เหตุผลเบื้องต้นของการที่มีคนมาร่วมกันได้ ควรจะต้องมีการ ตระหนักว่าปฏิบัติการทั้งหมดหรือการกระทำทั้งหมด ที่ทำโดยกลุ่มหรือในนามกลุ่มนั้นกระทำผ่าน องค์กร (organization) ดังนั้นองค์กรจะต้องเป็นเสมือนตัวนำให้บรรลุถึงความเปลี่ยนแปลงได้ ยุพาพร รุปร่าง (2545: 5)

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและทบวงมหาวิทยาลัย (2546: 114) ได้ระบุว่า การมีส่วนร่วม คือ การที่ประชาชนหรือชุมชนสามารถเข้าไปมีส่วนในการตัดสินใจในการกำหนด นโยบายพัฒนาท้องถิ่น และมีส่วนร่วมในการรับประโยชน์จากบริการ รวมทั้งมีส่วนในการควบคุม ประเมินผลโครงการต่างๆ ของท้องถิ่น นอกจากนี้ยังได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วม ว่ามี 2 ลักษณะ คือ

1. การมีส่วนร่วมในลักษณะที่เป็นกระบวนการของการพัฒนา โดยให้ประชาชน มีส่วนร่วมในการพัฒนาตั้งแต่เริ่มต้นจนสิ้นสุดโครงการ ได้แก่ การร่วมกันค้นหาปัญหา การวางแผน การตัดสินใจ การระดมทรัพยากรและเทคโนโลยีท้องถิ่น การบริหารจัดการ การติดตามประเมินผล รวมทั้งรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากโครงการ

2. การมีส่วนร่วมทางการเมือง แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ การส่งเสริมสิทธิและ พลังอำนาจของพลเมืองโดยประชาชน หรือ ชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการเพื่อ รักษาผลประโยชน์ของกลุ่ม ควบคุมการใช้และการกระจายทรัพยากรของชุมชนอันจะก่อให้เกิด กระบวนการ และโครงสร้างที่ประชาชนในชนบทสามารถแสดงออกซึ่งความสามารถของตนและ ได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนา

การเปลี่ยนแปลงกลไกการพัฒนาโดยรัฐ มาเป็นการพัฒนาที่ประชาชน มีบทบาท หลักโดยการกระจายอำนาจในการวางแผน จากส่วนกลางมาเป็นส่วนภูมิภาค เป็นการคืนอำนาจ ในการพัฒนาให้แก่ประชาชนให้มีส่วนร่วมในการกำหนดอนาคตของตนเอง

นรินทร์ชัย พัฒนพงศา (2546: 4) ได้สรุปความหมายของการมีส่วนร่วมว่า การมีส่วนร่วม คือ การที่ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดที่ไม่เคยได้เข้าร่วมในกิจกรรมต่างๆ หรือเข้าร่วมการ ตัดสินใจหรือเคยมาเข้าร่วมด้วยเล็กน้อยได้เข้าร่วมด้วยมากขึ้น เป็นไปอย่างมีอิสรภาพ เสมอภาค มิใช่มีส่วนร่วมอย่างผิวเผิน แต่เข้าร่วมด้วยอย่างแท้จริงยิ่งขึ้นและการเข้าร่วมนั้นต้องเริ่มตั้งแต่ขั้น แรกจนถึงขั้นสุดท้ายของโครงการ

ท่านอง ภูเกดพิมพ์ (2551) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การทำงานร่วมกันเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพความคิด ความเชื่อ

และความยึดมั่นของแต่ละบุคคล แต่ละหน่วยงาน แต่ละองค์กร อีกทั้งยังขึ้นอยู่กับกาลเวลาแต่ละยุคแต่ละสมัยอีกด้วย การมีส่วนร่วมเป็นหัวใจของการเสริมสร้างพลังการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มที่มีประสิทธิภาพในการพัฒนา เพราะการมีส่วนร่วมทำให้ผู้ที่เกี่ยวข้องหรือผู้มีส่วนร่วมเข้าใจสถานการณ์และทัศนคติมากขึ้น เพื่อการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนา

จากความหมายของการมีส่วนร่วม การมีส่วนร่วมมีความหมายถึง การที่ประชาชนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานหรือกิจกรรมร่วมกัน เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามเป้าหมาย โดยร่วมกันคิด ร่วมกันตัดสินใจแก้ปัญหา จากความรู้ความสามารถของตนเอง การมีส่วนร่วมเป็นหลักสำคัญของการทำงานเป็นกลุ่มที่มีประสิทธิภาพ และเป็นหลักสำคัญในการเริ่มงานที่ดีได้

ทฤษฎีการมีส่วนร่วม

ทฤษฎีที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมมี 5 ทฤษฎี ซึ่ง อคิน รพีพัฒน์ (อ้างใน ยุพาพร รูปงาม, 2545: 7-9) ได้สรุปไว้ดังนี้

1. ทฤษฎีการเกลี้ยกล่อมมวลชน (Mass Persuasion)

Maslow (1968: 29 อ้างใน อคิน รพีพัฒน์, 2527: 7-8) กล่าวว่า การเกลี้ยกล่อมหมายถึง การใช้คำพูดหรือการเขียน เพื่อมุ่งให้เกิดความเชื่อถือและการกระทำ ซึ่งการเกลี้ยกล่อมมีประโยชน์ในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในการปฏิบัติงานและถ้าจะให้เกิดผลดีผู้เกลี้ยกล่อมจะต้องมีศิลปะในการสร้างความสนใจในเรื่องที่จะเกลี้ยกล่อม โดยเฉพาะในเรื่อง ความต้องการของคนตามหลักทฤษฎีของ Maslow ที่เรียกว่าลำดับขั้น ความต้องการ (hierarchy of needs) คือความต้องการของคนจะเป็นไปตามลำดับจาก น้อยไปมาก มีทั้งหมด 5 ระดับ ดังนี้

1.1 ความต้องการทางด้านสรีระวิทยา (physiological needs) เป็นความต้องการ ขั้นพื้นฐานของมนุษย์ (survival need) ได้แก่ ความต้องการทางด้านอาหาร ยา เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค และความต้องการทางเพศ

1.2 ความต้องการความมั่นคงปลอดภัยของชีวิต (safety and security needs) ได้แก่ ความต้องการที่อยู่อาศัยอย่างมีความปลอดภัยจากการถูกทำร้ายร่างกาย หรือถูกขโมยทรัพย์สิน หรือความมั่นคงในการทำงานและการมีชีวิตอยู่อย่างมั่นคงในสังคม

1.3 ความต้องการทางด้านสังคม (social needs) ได้แก่ ความต้องการความรัก ความต้องการที่จะให้สังคมยอมรับว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของสังคม

1.4 ความต้องการที่จะมีเกียรติยศชื่อเสียง (self-esteem needs) ได้แก่ ความภาคภูมิใจ ความต้องการดีเด่นในเรื่องหนึ่งที่จะให้ได้รับการยกย่องจากบุคคลอื่น ความต้องการด้านนี้เป็นความต้องการระดับสูงที่เกี่ยวกับความมั่นใจในตัวเองในเรื่องความสามารถ และความสำคัญของบุคคล

1.5 ความต้องการความสำเร็จแห่งตน (self-actualization needs) เป็นความต้องการในระบบสูงสุด ที่อยากจะทำให้เกิดความสำเร็จในทุกสิ่งทุกอย่างตามความนึกคิดของตนเอง เพื่อจะพัฒนาตนเองให้ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ ความต้องการนี้จึงเป็นความต้องการพิเศษของบุคคลที่จะพยายามผลักดันชีวิตของตนเองให้เป็นแนวทางที่ดีที่สุด

2. ทฤษฎีการระดมสร้างขวัญของคนในชาติ (National Morale)

คนเรามีความต้องการทางกายและใจถ้าคนมีขวัญดีพอ ผลของการทำงานจะสูงตามไปด้วย แต่ถ้าขวัญไม่ดีผลงานก็ต่ำไปด้วย ทั้งนี้เนื่องจากว่าขวัญเป็นสถานการณ์ทางจิตใจที่แสดงออกในรูปพฤติกรรมต่าง ๆ นั้นเอง การจะสร้างขวัญให้ดีต้องพยายามสร้างทัศนคติที่ดีต่อผู้ร่วมงาน เช่น การไม่เอารัดเอาเปรียบ การให้ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับงาน การเปิดโอกาสให้แสดงความคิดเห็น เป็นต้น และเมื่อใดก็ตามถ้าคนทำงานมีขวัญดีจะเกิดสำนึกในความรับผิดชอบ อันจะเกิดผลดีแก่หน่วยงานทั้งในส่วนที่เป็นขวัญส่วนบุคคล และขวัญของกลุ่ม ดังนั้น จะเป็นไปได้ว่าขวัญของคนเราโดยเฉพาะคนมีขวัญที่ดีย่อมเป็นปัจจัยหนึ่งที่จะนำไปสู่การมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ได้เช่นกัน (ยุพาพร รูปงาม, 2545: 8)

3. ทฤษฎีสร้างความรู้รักชาตินิยม (Nationalism)

ปัจจัยประการหนึ่งที่น่าสู่การมีส่วนร่วมคือ การสร้างความรู้รักชาตินิยมให้เกิดขึ้น หมายถึง ความรู้สึกเป็นตัวของตัวเองที่จะอุทิศหรือเน้นคำนิยมเรื่องผลประโยชน์ส่วนรวมของชาติ มีความพอใจในชาติของตัวเอง พอใจเกียรติภูมิ จงรักภักดี ผูกพันต่อท้องถิ่น (ยุพาพร รูปงาม, 2545: 8)

4. ทฤษฎีการสร้างผู้นำ (Leadership)

การสร้างผู้นำจะช่วยจูงใจให้ประชาชนทำงานด้วยความเต็มใจเพื่อบรรลุเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ร่วมกัน ทั้งนี้เพราะผู้นำเป็นปัจจัยสำคัญของการรวมกลุ่มคนจูงใจไปยังเป้าหมายประสงค์โดยทั่วไปแล้วผู้นำอาจจะมีทั้งผู้นำที่ดีเรียกว่า ผู้นำปฏิฐาน (positive leader) ผู้นำพลวัต คือ เคลื่อนไหวทำงานอยู่เสมอ (dynamic leader) และผู้นำไม่มีกิจ ไม่มีผลงานสร้างสรรค์ ที่เรียกว่า ผู้นำนินเธร (negative leader) ผลของการให้ทฤษฎีการสร้างผู้นำ จึงทำให้เกิดการระดมความร่วมมือปฏิบัติงานอย่างมีขวัญกำลังใจ งานมีคุณภาพ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และร่วมรับผิดชอบ ดังนั้น

การสร้างผู้นำที่ดีย่อมจะนำไปสู่การมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆด้วยดีนั่นเอง (ยุพาพร รูปงาม, 2545:8)

5. ทฤษฎีการใช้วิธีและระบบทางการบริหาร (Administration and Method)

การใช้ระบบบริหารในการระดมความร่วมมือเป็นวิธีหนึ่งที่ยั่งยืนเพราะใช้กฎหมายระเบียบ แบบแผน เป็นเครื่องมือในการดำเนินการ แต่อย่างไรก็ตามผลของความร่วมมือยังไม่มีระบบใดดีที่สุดในเรื่องการใช้บริหาร เพราะธรรมชาติของคน ถ้าทำงานตามความสมัครใจอย่างตั้งใจไม่มีใครบังคับก็จะทำงานด้วยความรัก แต่ถ้าไม่ควบคุมเลยก็ไม่เป็นไปตามนโยบายและความจำเป็นของรัฐ เพราะการใช้ระบบบริหารเป็นการให้ปฏิบัติตามนโยบายเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย (ยุพาพร รูปงาม, 2545: 8-9)

รูปแบบของการมีส่วนร่วม

ตามแนวคิดของ World Health Organization (อนงค์ พัฒนจักร, 2535: 42) กล่าวว่า รูปแบบของการมีส่วนร่วมของประชาชนจะต้องประกอบด้วยกระบวนการ 4 ขั้นตอน คือ

1. การวางแผน (Planning) ประชาชนมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ จัดลำดับความสำคัญ ตั้งเป้าหมาย กำหนดการใช้ทรัพยากร กำหนดวิธีการติดตามประเมินผลและการตัดสินใจ
2. การดำเนินกิจกรรม (Implementation) ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการและการบริหารการใช้ทรัพยากร มีความรับผิดชอบในการจัดสรร การควบคุมการเงิน และการบริหาร
3. การใช้ประโยชน์ (Utilization) ประชาชนมีความสามารถนำเอากิจกรรมมาใช้ประโยชน์ได้ เป็นการเพิ่มระดับของการพึ่งพาตนเอง และการควบคุมทางสังคม
4. การได้รับผลประโยชน์ (Obtaining benefits) ประชาชนต้องได้รับการแจกจ่ายผลประโยชน์จากชุมชนในพื้นที่เท่าเทียมกัน

องค์การสหประชาชาติ (1981 อ้างใน อนงค์ พัฒนจักร, 2535: 43) ได้รวบรวมรูปแบบของการมีส่วนร่วมไว้ 3 รูปแบบ คือ

1. การมีส่วนร่วมแบบเป็นไปเอง (Spontaneous) เป็นการอาสาสมัครหรือรวมตัวกันเอง
2. การมีส่วนร่วมแบบชักนำ (Induced) เป็นการเข้าร่วมโดยความต้องการ ความเห็นชอบหรือการสนับสนุนโดยรัฐบาล

3. การมีส่วนร่วมแบบบังคับ (Coerced) เป็นการเข้าร่วมภายใต้การจัดการของเจ้าหน้าที่รัฐหรือโดยการบังคับโดยตรง

Cohen and Uphoff (1981: 45 อ้างใน รัชกวี วิจารณ์วรรณ, 2549: 13) ได้แบ่งระดับขั้นของการมีส่วนร่วมมี 4 ระดับ ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making)
2. การมีส่วนร่วมในการดำเนินการ (Implementation)
3. การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ (Benefit)
4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation)

มนัส สุภลักษณ์ (2544: 83-85) ได้เสนอรูปแบบการมีส่วนร่วม ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมแบบจอมปลอม แบ่งออกเป็น 2 ระดับ

1.1 การมีส่วนร่วมแบบได้รับการเลี้ยงดู เป็นการใช้อำนาจและเป็นการควบคุม ซึ่งผู้วางแผน ผู้บริการ อภิสถิตชนท้องถิ่น นักวิชาการ หรือพวกมืออาชีพทั้งหลายมีอยู่ในมือ ในกิจกรรมใดๆ ในการทำให้เกิดการยอมรับโดยเทคนิคการมีส่วนร่วมแบบจอมปลอมในการดึงดูดให้ประชาชนยอมทำตามในสิ่งซึ่งบุคคลเหล่านั้นเห็นดีเห็นควร เพื่อผลประโยชน์ของพวกเขามากกว่าที่จะให้อำนาจแก่ประชาชนผู้เข้าร่วม ซึ่งเป็นการทำให้ผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วมยอมทำตามทุกอย่าง เพราะการเลี้ยงดูนั้นทำให้ผู้มีส่วนร่วมแข็งข้อได้

1.2 การมีส่วนร่วมแบบให้ความช่วยเหลือ ซึ่งอำนาจและการควบคุมยังอยู่ในมือของบุคคลภายนอก ประชาชนผู้เข้าร่วมได้รับและได้รับการปรึกษาหารือ การช่วยเหลือปลอบใจในกระบวนการประชาชน ผู้เข้าร่วมไม่มีอิทธิพลหรือการตัดสินใจ หรือการควบคุมใดๆ ในเรื่องผลประโยชน์ นักวิจัยหรือผู้รับผิดชอบโครงการอาจจะมุ่งเน้นตรงการช่วยเหลือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง เพื่อรักษาอาการมากกว่าเยียวยารักษาสาเหตุของโรคสังคม ซึ่งทำให้ผู้เข้าร่วมส่วนนี้ตกเป็นหนี้บุญคุณไม่สามารถแสดงความเป็นตัวของตัวเองออกมาได้

2. การมีส่วนร่วมที่แท้จริง แบ่งออกเป็น 2 ระดับคือ

2.1 การมีส่วนร่วมแบบร่วมมือเป็นกระบวนการที่ชุมชนร่วมมือกับบุคคลภายนอกในการทำกิจกรรมใดๆ ที่ผลลัพธ์จะกลายเป็นผลประโยชน์ของพวกเขาในการตัดสินใจเกิดขึ้นโดยการเสวนาระหว่างบุคคลภายในและภายนอก ประชาชนเข้ามาเกี่ยวข้องอย่างแข็งขันในกิจกรรม อำนาจและการควบคุมได้รับการแบ่งปัน ตลอดจนกระบวนการแบบอุปนัย ซึ่งมีการสั่งการจากข้างล่างขึ้นข้างบน ไม่ใช่เป็นกระบวนการสั่งการจากบนลงล่าง การมีส่วนร่วมแบบนี้ยังสามารถแยกแยะลักษณะของการมีส่วนร่วมได้อีก 2 ลักษณะ คือ

2.1.1 การมีส่วนร่วมแบบเป็นหุ้นส่วน ซึ่งผู้เข้ามามีส่วนร่วมมีศักดิ์ศรีเท่าเทียมกับบุคคลภายนอก หรือผู้ที่อยู่ในระดับตัดสินใจ หรือบริหารขององค์การหรือกระบวนการบางอย่างในฐานะที่เป็นหุ้นส่วนของท่านและกัน

2.1.2 การมีส่วนร่วมแบบได้รับการมอบอำนาจ คือการที่ผู้เข้ามามีส่วนร่วมได้รับสิทธิและอำนาจในการตัดสินใจ และบริหารองค์การหรือในกระบวนการอย่างเต็มที่ แต่เป็นสิทธิและอำนาจที่ได้รับมาเท่านั้นยังไม่มีอิสระในการเปลี่ยนระบบ โครงสร้างใดๆในกระบวนการ

2.1.3 การมีส่วนร่วมแบบประชาชนมีอำนาจ ซึ่งเป็นรูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างสมบูรณ์แบบที่ประชาชนมีศักดิ์ศรีและอำนาจในทุกมิติ ทุกขั้นตอน เพื่อที่จะได้นำมาซึ่งอำนาจดังกล่าว ประชาชนต้องสามารถควบคุมอย่างเบ็ดเสร็จ การมีส่วนร่วมต้องนำไปสู่การมีจิตสำนึกประชาธิปไตย การเป็นผู้นำการมีส่วนร่วมควรอยู่ในรูปแบบของ “การกำหนดหนทางร่วม” กับบุคคลภายนอกด้วยข้อต่อรองของพวกเขาเอง โดยการมีส่วนร่วม

กระบวนการมีส่วนร่วม

ในที่ประชุมเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชน ณ องค์การสหประชาชาติ เมื่อปี ค.ศ. 1975 กลุ่มผู้เชี่ยวชาญที่ให้ข้อเสนอแนะไว้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นคำที่ไม่อาจกำหนดนิยามความหมายเดียวที่ครอบคลุมได้ เพราะความหมายของการมีส่วนร่วมอาจแตกต่างกันไปในแต่ละประเทศ หรือแม้แต่ในประเทศเดียวกันก็ตาม ดังนั้น การนิยามความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชน ควรมีลักษณะจำกัดเฉพาะในระบบเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองหนึ่งๆ เท่านั้น อย่างไรก็ตามก็ดีกลุ่มผู้เชี่ยวชาญดังกล่าวได้ขยายความการมีส่วนร่วมของประชาชนว่าครอบคลุมประเด็นดังนี้ (กรมอนามัย, 2550)

ประเด็นที่ 1 การมีส่วนร่วมของประชาชนครอบคลุมการสร้างโอกาสที่เอื้อให้สมาชิกทุกคนของชุมชนและของสังคมได้ร่วมกิจกรรมซึ่งนำไปสู่ และมีอิทธิพลต่อกระบวนการพัฒนา และเอื้อให้ได้รับประโยชน์จากการพัฒนาโดยเท่าเทียมกัน

ประเด็นที่ 2 การมีส่วนร่วมสะท้อนการเข้าเกี่ยวข้องโดยสมัครใจ และเป็นประชาธิปไตยในกรณีนี้คือการเอื้อให้เกิดการพัฒนา การแบ่งสรรผลประโยชน์จากการพัฒนาโดยเท่าเทียมกัน และการตัดสินใจเพื่อกำหนดเป้าหมาย นโยบายและการวางแผนดำเนินการ โครงการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคม

ประเด็นที่ 3 การมีส่วนร่วมเป็นตัวเชื่อมโยงระหว่างประชาชนและทรัพยากรเพื่อพัฒนาทรัพยากรที่ได้รับจากการลงทุนดังกล่าว กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจ ไม่ว่าจะเป็นระดับท้องถิ่น ภูมิภาค และระดับชาติจะช่วยก่อให้เกิดความเชื่อมโยงระหว่างสิ่งที่ประชาชนลงทุนลงแรงกับประโยชน์ที่ได้รับ

ประเด็นที่ 4 การมีส่วนร่วมของประชาชนอาจแตกต่างกันไปตามสภาพเศรษฐกิจของประเทศ นโยบาย และโครงสร้างการบริหาร รวมทั้งลักษณะเศรษฐกิจสังคมของประชากร การมีส่วนร่วมของประชาชนมิได้เป็นเพียงเทคนิควิธีการ แต่เป็นปัจจัยสำคัญในการประกันให้เกิดกระบวนการพัฒนาที่มุ่งเอื้อประโยชน์ต่อประชาชน

นอกจากนี้ ในกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมจะต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจกำหนดความต้องการของตนเอง การตัดสินใจใช้ทรัพยากร โดยทวิทอง หงษ์วิวัฒน์ (2527: 2) มีความเห็นที่สอดคล้องกันว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง สิทธิของประชาชนต่อการตัดสินใจนโยบายที่เกี่ยวกับการจัดสรร (allocation) และการใช้ประโยชน์ (utilization) ของทรัพยากรเพื่อการผลิต ซึ่งเป็นความจำเป็นที่ประชาชนต้องเข้าร่วมในการวางแผนเพื่อการกินดีอยู่ดี และสามารถตอบสนองต่อสิ่งที่เข้าถึง ซึ่งการพัฒนาให้คนจนได้รับประโยชน์เพื่อการผลิต การบริการ และสิ่งอำนวยความสะดวกสาธารณะด้วย และการมีส่วนร่วมคือการที่ประชาชนเข้าไปมีส่วนในการตัดสินใจในระดับต่าง ๆ ทางการจัดการบริการทางการเมือง เพื่อกำหนดความต้องการของชุมชนของตน การมีส่วนร่วมของประชาชนก่อให้เกิดกระบวนการและโครงสร้างที่ประชาชนสามารถที่จะแสดงออก ซึ่งความต้องการของตน การจัดลำดับความสำคัญ การเข้าร่วมในการพัฒนา และได้รับประโยชน์จากการพัฒนานั้นโดยเน้นการให้อำนาจในการตัดสินใจแก่ประชาชนในชนบท และเป็นกระบวนการกระทำที่ประชาชนมีความสมัครใจเข้ามามีส่วนในการกำหนดการเปลี่ยนแปลงเพื่อประชาชนเอง โดยให้ประชาชนได้มีส่วนในการตัดสินใจเพื่อตนเอง ทั้งนี้ โดยมีใช้การกำหนดกรอบความคิดจากบุคคลภายนอก ตามนิยามข้างต้นจะเห็นได้ว่าการมีส่วนร่วมของประชาชน ในฐานะสมาชิกของสังคม ไม่ว่าจะในบริบทของการพัฒนาสังคม เศรษฐกิจ การเมืองหรือวัฒนธรรม ย่อมเป็นสิ่งที่แสดงออกให้เห็นถึงพัฒนาการรับรู้ และภูมิปัญญาในการกำหนดชีวิตของตนเองเป็นของตัวเองในการจัดการควบคุมการใช้ และการกระจายทรัพยากรที่มีอยู่เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตทางเศรษฐกิจและสังคม ตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรี นอกจากนี้การที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการควบคุมการใช้ทรัพยากร ควบคุมการกระจายทรัพยากรที่มีอยู่ เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคม ทำให้ประชาชนได้พัฒนาการรับรู้และภูมิปัญญาของตนเอง

ไพรัตน์ เตชะรินทร์ (2532: 58) ได้ให้แนวคิดของการมีส่วนร่วมในการพัฒนาว่า หากจะมองการพัฒนาเป็นของของประชาชน โดยประชาชน และเพื่อประชาชนแล้ว การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาจึงเป็นตัวแปรที่สำคัญและควรพิจารณาประเด็นที่สำคัญ 2 ประการ คือ

ประการแรก การมีส่วนร่วมนั้นจะต้องมีส่วนร่วมในเรื่องอะไรบ้างและอยู่ในขั้นตอนใดของกระบวนการพัฒนา

ประการที่สอง การมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องกับกลุ่มเป้าหมายใดบ้าง หรือใครบ้างที่จะต้องเข้ามามีส่วนร่วม

ชูเกียรติ ลิสุวรรณ์ (2534: 41) กล่าวว่า แนวความคิดเรื่องการมีส่วนร่วมเกิดมาจากความเชื่อที่ว่ามนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตที่มีปัญญา ตระหนักรู้และควบคุมสิ่งแวดล้อมได้ ดังนั้นมนุษย์ไม่ว่าจะอยู่ห่างไกลเพียงใด จึงควรมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่มีผลกระทบต่อชีวิตของพวกเขาเอง นอกจากนั้นแล้วการมีส่วนร่วมยังช่วยลดปัญหาความแปลกแยก เนื่องจากการนำเข้าสู่สิ่งต่างๆ จากภายนอกเข้าไปในชุมชนนั้นด้วย การมีส่วนร่วมไม่ได้แปลความหมายแค่ว่าแค่การมีส่วนช่วยเหลือสนับสนุนโครงการเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงขั้นตอนสำคัญอย่างเช่น การตัดสินใจเกี่ยวกับโครงการนั้นๆด้วย

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ (2535: 121-122) เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบทมีอย่างน้อย 2 ประการ คือ

1. การมีส่วนร่วมผ่านองค์กรในชนบท ซึ่งประชาชนในชนบทสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในโครงการพัฒนาชนบทโดย

1.1 เป็นผู้บริหารหรือเจ้าหน้าที่ขององค์กรในชนบทต่างๆ ซึ่งเกี่ยวข้องกับโครงการพัฒนาชนบท

1.2 เป็นสมาชิกองค์กรในชนบทต่างๆ ซึ่งเกี่ยวข้องกับโครงการพัฒนาชนบท

1.3 ไม่เป็นสมาชิกขององค์กรในชนบท แต่เป็นผู้ที่เกี่ยวข้องกับโครงการในฐานะที่เป็นผู้ออกแรงงาน เป็นผู้สนับสนุนด้านวัสดุอุปกรณ์ เป็นผู้ให้ความช่วยเหลือด้านการเงิน เป็นผู้เข้าร่วมโครงการฝึกอบรมสัมมนาหรือประชุมรวมทั้งเป็นผู้รับข่าวสารเกี่ยวกับโครงการพัฒนาชนบท

2. การมีส่วนร่วมผ่านกระบวนการตัดสินใจในโครงการพัฒนาชนบท ซึ่งประชาชนในชนบทสามารถเข้ามามีส่วนร่วม โดย

2.1 ผู้นำในท้องถิ่น ทั้งที่มาจากผู้ที่มีความรู้มีการศึกษาและผู้ที่มาจากการแต่งตั้งสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในขั้นการวางแผนโครงการพัฒนาชนบท รวมทั้งการสนับสนุนประชาชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในขั้นการดำเนินงานตามโครงการพัฒนาชนบท

2.2 ประชาชนบางส่วนอาจเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจตลอดจนการคัดเลือกปัญหาและโครงการที่เหมาะสมเพื่อแก้ไขปัญหาในชนบท

ขั้นตอนการมีส่วนร่วม

โกวิทย์ พวงงาม (2545: 8) ได้สรุปถึงการมีส่วนร่วมที่แท้จริงของประชาชนในการพัฒนา ควรมี 4 ขั้นตอน คือ

1. การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาของแต่ละท้องถิ่น กล่าวคือ ถ้าหากชาวชนบทยังไม่สามารถทราบถึงปัญหาและเข้าใจถึงสาเหตุของปัญหาในท้องถิ่นของตนเป็นอย่างดีแล้ว การดำเนินงานต่างๆเพื่อแก้ปัญหาของท้องถิ่นย่อมไร้ประโยชน์ เพราะชาวชนบทจะไม่เข้าใจและมองไม่เห็นถึงความสำคัญของการดำเนินงานเหล่านั้น

2. การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม เพราะการวางแผนดำเนินงานเป็นขั้นตอนที่จะช่วยให้ชาวชนบทรู้จักวิธีการคิด การตัดสินใจอย่างมีเหตุผล รู้จักการนำเอาปัจจัยข่าวสารข้อมูลต่างๆมาใช้ในการวางแผน

3. การมีส่วนร่วมในการลงทุนและการปฏิบัติงาน แม้ชาวชนบทส่วนใหญ่จะมีฐานะยากจน แต่ก็มีความสามารถที่สามารถใช้เข้าร่วมได้ การร่วมลงทุนและปฏิบัติงาน จะทำให้ชาวชนบทสามารถคิดค้นทุนดำเนินงานได้ด้วยตนเอง ทำให้ได้เรียนรู้การดำเนิน กิจกรรมอย่างใกล้ชิด

4. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลงาน ถ้าหากการติดตามงานและประเมินผลงานขาดการมีส่วนร่วมแล้วชาวชนบทย่อมจะไม่ทราบด้วยตนเองว่างานที่ทำไปนั้น ได้รับผลดี ได้รับประโยชน์หรือไม่อย่างไร การดำเนินกิจกรรมอย่างเดียวกันในโอกาสต่อไปจึงอาจจะประสบความยากลำบาก นอกจากนี้สำนักมาตรฐานการศึกษา, สำนักงานสภาพัฒนาการศึกษ , กระทรวง ศึกษาธิการ, สำนักมาตรฐานอุดมศึกษา และทบวงมหาวิทยาลัย (2545: 116) ยังได้กล่าวถึง การมีส่วนร่วมในขั้นตอนของการพัฒนา 5 ขั้น ดังนี้

1. ขั้นมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาในชุมชนตลอดจนกำหนดความต้องการของชุมชน และมีส่วนร่วมในการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการ

2. ขั้นมีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนา โดยประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและวัตถุประสงค์ของโครงการ กำหนดวิธีการและแนวทางการดำเนินงาน ตลอดจนกำหนดทรัพยากรและแหล่งทรัพยากรที่ใช้

3. ขั้นมีส่วนร่วมในการดำเนินงานพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างประโยชน์โดยการสนับสนุนทรัพยากร-อุปกรณ์และแรงงาน หรือเข้าร่วมบริหารงานประสานงานและดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก

4. ขั้นการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์จากการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ที่พึงได้รับจากการพัฒนาหรือยอมรับ ผลประโยชน์อันเกิดจากการพัฒนาทั้งด้านวัตถุและจิตใจ

5. ขั้นการมีส่วนร่วมในการประเมินผลการพัฒนา เป็นขั้นที่ประชาชนเข้าร่วมประเมินว่าการพัฒนาที่ได้กระทำไปนั้นสำเร็จตามวัตถุประสงค์เพียงใด

ระดับของการมีส่วนร่วม

นรินทร์ชัย พัฒนพงศา (2546: 17) ได้กล่าวถึงระดับของการมีส่วนร่วมตามหลักการทั่วไปว่าแบ่งเป็น 5 ระดับ คือ

1. การมีส่วนร่วมเป็นผู้ให้ข้อมูล ของตน/ครอบครัว/ชุมชนของตน
2. การมีส่วนร่วมรับข้อมูลข่าวสาร
3. การมีส่วนร่วมตัดสินใจ โดยเฉพาะในโครงการที่ตนมีส่วนได้เสีย โดยแบ่งเป็น 3 กรณีแล้วแต่กิจกรรมในตนอยู่ในขั้นตอนใดต่อไปนี้
 - 3.1 ตนมีน้ำหนักการตัดสินใจน้อยกว่าเจ้าของโครงการ
 - 3.2 ตนมีน้ำหนักการตัดสินใจเท่ากับเจ้าของโครงการ
 - 3.3 ตนมีน้ำหนักการตัดสินใจมากกว่าเจ้าของโครงการ
4. การมีส่วนร่วมทำ คือร่วมในขั้นตอนการดำเนินงานทั้งหมด
5. การมีส่วนร่วมสนับสนุน คืออาจไม่มีโอกาสร่วมทำ แต่มีส่วนร่วมช่วยเหลือในด้านอื่น ๆ

นอกจากนี้ยังได้มีการแบ่งระดับของการมีส่วนร่วมเป็นระดับของการมีส่วนร่วมตามแนวทางพัฒนาชุมชน เป็นการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยได้แบ่งไว้ดังนี้

1. ร่วมค้นหาปัญหาของตนให้เห็นว่าสิ่งใดที่เป็นปัญหารากเหง้าของปัญหา
2. ร่วมค้นหาสิ่งที่จำเป็นของตนในปัจจุบันคืออะไร

- 2.1 ร่วมคิดช่วยตนเองในการจัดลำดับปัญหา เพื่อจะแก้ไขสิ่งใดก่อนหลัง
- 2.2 วางแผนแก้ไขปัญหานั้นเป็นเรื่องราว
- 2.3 ร่วมระดมความคิด ถึงทางเลือกต่างๆและเลือกทางเลือกที่เหมาะสมเพื่อแก้ไขปัญหานั้นที่วางแผนนั้น
- 2.4 ร่วมพัฒนาเทคโนโลยีที่จะนำมาใช้
- 2.5 ร่วมดำเนินการแก้ไขปัญหานั้นๆ
- 2.6 ร่วมติดตามการดำเนินงานและประเมินผลการดำเนินงาน
- 2.7 ร่วมรับผลประโยชน์/หรือร่วมเสียผลประโยชน์จากการดำเนินงาน

การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน

หลักการสำคัญของการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนมี ดังนี้ (จิต นิลพานิช และกุลธร ฐนาพงศธร, 2532: 362)

1. หลักการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันระหว่างทางราชการกับประชาชน โดยยึดถือความศรัทธาของประชาชนที่มีต่อหน่วยงานหรือต่อบุคคล
2. หลักการจัดความขัดแย้ง ความขัดแย้งในเรื่องผลประโยชน์และความคิด จะมีอิทธิพลต่อการดำเนินงานพัฒนาเป็นอย่างมากเพราะจะทำให้งานหยุดชะงักและล้มเหลว
3. หลักการสร้างอุดมการณ์และค่านิยมในด้านความขยัน ความอดทน การร่วมมือ การซื่อสัตย์ และการพึ่งตนเอง เพราะอุดมการณ์เป็นเรื่องที่จะจูงใจประชาชนให้ร่วมสนับสนุนนโยบาย และเป้าหมายการดำเนินงาน และอาจก่อให้เกิดขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงาน
4. การให้การศึกษาอบรมอย่างต่อเนื่องเป็นการส่งเสริมให้คนมีความรู้ความคิดของตนเอง ช่วยให้ประชาชนมั่นใจในตนเองมากขึ้น การให้การศึกษาอบรมโดยให้ประชาชนมีโอกาสทดลองคิด ปฏิบัติ จะช่วยให้ประชาชนสามารถคุ้มครองตนเองได้ รู้จักวิเคราะห์เห็นคุณค่าของงานและนำไปสู่การเข้าร่วมในการพัฒนา
5. หลักการทำงานเป็นทีม สามารถนำมาใช้ในการแสวงหาความร่วมมือในการพัฒนาได้
6. หลักการสร้างพลังชุมชน การรวมกลุ่มกันทำงานจะทำให้เกิดพลังในการทำงานและทำให้งานเกิดประสิทธิภาพ

อนึ่งสำนักมาตรฐานการศึกษา,สำนักงานสภาพัฒนาการศึกษาระดับสูง,กระทรวงศึกษาธิการ , สำนักมาตรฐานอุดมศึกษา และทบวงมหาวิทยาลัย (2545: 118) ได้กล่าวถึงยุทธศาสตร์ในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ 2 ประการคือ

1.การจัดกระบวนการเรียนรู้ สามารถทำได้หลายวิธีดังนี้

1.1 จัดเวทีวิเคราะห์สถานการณ์ของหมู่บ้านเพื่อทำความเข้าใจและเรียนรู้ร่วมกันในประเด็นต่างๆ

1.2 จัดเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์หรือจัดทัศนศึกษาระหว่างกลุ่มองค์กรต่างๆภายในชุมชนและระหว่างชุมชน

1.3 การอบรมเพื่อพัฒนาทักษะเฉพาะด้านต่าง ๆ

1.4 ลงมือปฏิบัติจริง

1.5 ถ่ายทอดประสบการณ์และสรุปบทเรียนที่จะนำไปสู่การปรับปรุงกระบวนการทำงานที่เหมาะสม

2. การพัฒนาผู้นำเครือข่าย เพื่อให้ผู้นำเกิดความมั่นใจในความสามารถที่มี จะช่วยให้สามารถริเริ่มกิจกรรมการแก้ไขปัญหาหรือกิจกรรมการพัฒนาได้ ซึ่งสามารถทำได้หลายวิธี ดังนี้

2.1 แลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างผู้นำทั้งภายในและภายนอกชุมชน

2.2 สนับสนุนการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง และสนับสนุนข้อมูลข่าวสารที่จำเป็นอย่างต่อเนื่อง

2.3 แลกเปลี่ยนเรียนรู้และดำเนินงานร่วมกันของเครือข่ายอย่างต่อเนื่อง จะทำให้เกิดกระบวนการจัดการและจัดองค์กรร่วมกัน

กรรมวิธีในการมีส่วนร่วมของประชาชน

กรรมวิธีการมีส่วนร่วมของประชาชน สามารถทำได้หลายวิธี ที่สำคัญมีดังต่อไปนี้ (โกวิทย์ พวงงาม, 2545: 11)

1. การเข้าร่วมประชุมอภิปราย เป็นการเข้าร่วมถกปัญหาหรือเนื้อหาสาระของแผนงานหรือโครงการพัฒนา เพื่อสอบถามความคิดเห็นของประชาชน

2. การถกเถียง เป็นการแสดงความคิดเห็นโต้แย้งตามวิถีทางประชาธิปไตย เพื่อให้ทราบถึงผลดี ผลเสียในกรณีต่างๆ โดยเฉพาะประชาชนในท้องถิ่นที่มีผลกระทบทั้งทางบวกและทางลบต่อความเป็นอยู่ของเขา

3. การให้คำปรึกษาแนะนำ ประชาชนต้องร่วมเป็นกรรมการในคณะกรรมการบริหารโครงการเพื่อให้ความมั่นใจว่ามีเสียงของประชาชนที่ถูกผลกระทบ เข้ามามีส่วนร่วมรับรู้และร่วมในการตัดสินใจและการวางแผนด้วย
4. การสำรวจ เป็นวิธีการให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นในเรื่องต่างๆ อย่างทั่วถึง
5. การประสานงานร่วม เป็นกรรมวิธีที่ประชาชนเข้าร่วมตั้งแต่การคัดเลือกตัวแทนของกลุ่มเข้าไปเป็นแกนนำในการจัดการหรือบริหาร
6. การจัดทัศนศึกษา เป็นการให้ประชาชนได้เข้าร่วมตรวจสอบข้อเท็จจริง ณ จุดดำเนินการ ก่อนให้มีการตัดสินใจอย่างใดอย่างหนึ่ง
7. การสัมภาษณ์หรือพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการกับผู้นำ รวมทั้งประชาชนที่ได้รับผลกระทบเพื่อหาข้อมูลเกี่ยวกับความคิดเห็นและความต้องการที่แท้จริงของท้องถิ่น
8. การได้สวนสาธารณะ เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนทุกกลุ่มเข้าร่วมแสดงความคิดเห็นต่อนโยบาย กฎ ระเบียบในประเด็นต่างๆที่จะมีผลกระทบต่อประชาชนโดยรวม
9. การสาธิต เป็นการใช้เทคนิคการสื่อสารทุกรูปแบบเพื่อเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารให้ประชาชนรับทราบอย่างทั่วถึงและชัดเจนอันจะเป็นแรงจูงใจให้เข้ามามีส่วนร่วม
10. การรายงานผล เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนทบทวนและสะท้อนผลการตัดสินใจต่อโครงการอีกครั้งหนึ่ง หากมีการเปลี่ยนแปลงจะได้แก้ไขได้ทันเวลาที่

ความสำคัญของการมีส่วนร่วม

เราสามารถที่จะกล่าวถึงประโยชน์ของการมีส่วนร่วมของประชาชนดังนี้

1. ทำให้ประชาชนตระหนักถึงปัญหาที่แท้จริงของชุมชน และการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาของตน
2. ทำให้ประชาชนได้มีโอกาสใช้ความสามารถของตนเองในรูปแบบของความคิด การตัดสินใจ และการกระทำอย่างเต็มที่
3. ทำให้ประชาชนมีความรู้สึกในความเป็นเจ้าของในการแก้ไขปัญหาของชุมชน

ความสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการป่าไม้ชุมชน

การดำเนินงานการป่าชุมชน จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องได้รับการมีส่วนร่วมของประชาชน จึงต้องมีการกระตุ้น ชักจูง ตลอดจนชี้แนะให้ประชาชนมีความเข้าใจและเชื่อมั่นว่าตนเองมีศักยภาพเพียงพอที่จะทำให้การป่าไม้ชุมชนประสบความสำเร็จได้ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อตัวเองและท้องถิ่น ตลอดจนชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการป่าไม้ ซึ่งพอสรุปได้ว่ามี 5 ประการสำคัญ ตามแนวทางของ คายูบีน (2534 อ้างใน คุณิตเวชกิจ, 2535: 208) มีดังนี้

1. การยอมรับมากขึ้น (Wider acceptance) การมีส่วนร่วมเพื่อการป่าไม้ชุมชนจะเป็นไปโดยเสรีภาพตามหลักประชาธิปไตยให้มากที่สุด และไม่ถูกรวบงำตามกระบวนการมีส่วนร่วม จึงเห็นได้ว่าประชาชนได้รับการยอมรับในเกียรติและศักดิ์ศรีจากผู้อื่น ก่อให้เกิดความภาคภูมิใจในศักยภาพของตัวเองที่จะร่วมดำเนินการป่าไม้ชุมชน และการพัฒนาอื่นๆ ในท้องถิ่นของงานและยอมรับแนวทางการป่าชุมชน

2. รู้สึกผูกพันและเป็นเจ้าของยิ่งขึ้น (Deeper commitment) การป่าไม้ชุมชนมิใช่จะประสบความสำเร็จได้ เพราะประชาชนคนใดคนหนึ่ง หรือคนกลุ่มน้อยในสังคม แต่ต้องเกิดจากความเห็นพ้องต้องกันของประชาชนส่วนใหญ่ ที่จะเข้ามามีส่วนร่วมมือกันในการแก้ไขปัญหาด้านป่าไม้ เพื่อความเจริญและผาสุกของท้องถิ่นตนเอง สิ่งต่างๆเหล่านี้ จะก่อให้เกิดความรู้สึกผูกพันและเป็นเจ้าของการป่าชุมชนร่วมกันและจะมีมากขึ้นตามลำดับ ส่งผลให้เกิดความผูกพันกันระหว่างประชาชนที่เข้ามามีส่วนร่วมด้วย

3. การบริหารและการดำเนินงานมีประสิทธิภาพดีขึ้น (Better execution) การดำเนินงานการป่าชุมชน เป็นไปในลักษณะการทำงานเป็นกลุ่มหรือองค์กรประชาชนในท้องถิ่น ซึ่งมีวัตถุประสงค์ กฎระเบียบ โครงสร้างกิจกรรมของกลุ่มคนโดยเน้นเพื่อการป่าไม้ชุมชนตามความต้องการของสมาชิก ใช้ปกครองตามหลักประชาธิปไตย ทุกคนที่เข้ามามีส่วนร่วมสามารถแสดงความคิดเห็นเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนร่วม จึงทำให้การบริการและดำเนินการป่าไม้ชุมชนมีประสิทธิภาพดีขึ้น

4. ขีดความสามารถเพิ่มขึ้น (Increased capacities of the people) บุคคลแต่ละคนย่อมมีความรู้ ความสามารถที่แตกต่างกันไป ประชาชนบางคนแม้จะด้อยความรู้ และมีสถานะทางเศรษฐกิจไม่สู้จะดีนัก แต่มีความสามารถส่วนตัวบางประการที่แอบแฝงอยู่และพร้อมที่จะแสดงออกเมื่อมีโอกาส การเข้ามามีส่วนร่วมเพื่อการป่าไม้ชุมชน นอกจากจะเป็นการเปิดโอกาส

ให้แสดงออกซึ่งความสามารถที่ตนมีอยู่แล้ว ยังเท่ากับว่าเป็นการฝึกฝนความสามารถอย่างอื่นให้พัฒนายิ่งขึ้น

5. ผลประโยชน์เพิ่มขึ้น (Wider utilization of benefit) ผลประโยชน์ที่ได้จากการป่าไม้ชุมชนในเบื้องต้นจะตกสู่ประชาชนในท้องถิ่น ซึ่งผลประโยชน์นี้มีหลายประการ ทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น การป่าไม้เพื่อการใช้สอย การทำให้สภาพแวดล้อมที่ดีขึ้น ฯลฯ การที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมต่อการป่าไม้ชุมชน เท่ากับเป็นการเพิ่มกำลังความสามารถในการปฏิบัติงานมากกว่าที่ประชาชนกลุ่มน้อยหรือรัฐดำเนินการแต่เพียงฝ่ายเดียว จึงส่งผลถึงความสำเร็จของการป่าชุมชนตามจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้ ผลประโยชน์จากป่าชุมชนจึงเพิ่มมากขึ้น

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับความรู้

ความหมายของความรู้

มีผู้ให้ความหมายของความรู้จากนักวิชาการหลายๆท่าน ดังนี้ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2538 อ้างใน กันธิกา ทวีรอด และตรีทิพย์ อนงค์ทอง, 2550: 28) ได้ให้ความหมายของคำว่า ความรู้หมายถึงความรู้ที่เกี่ยวข้องกับข้อเท็จจริง กฎเกณฑ์ และโครงสร้างที่เกิดขึ้นจากการศึกษา หรือค้นคว้า หรือความรู้เกี่ยวกับสถานที่ สิ่งของหรือบุคคลซึ่งได้จากการสังเกต ประสบการณ์ หรือจากรายงาน การรับรู้ข้อเท็จจริงเหล่านี้ต้องชัดเจน และต้องอาศัยเวลา

ประภาเพ็ญ สุวรรณ (2542 อ้างใน กันธิกา ทวีรอด และตรีทิพย์ อนงค์ทอง, 2550: 28) ได้ให้คำอธิบายว่า ความรู้เป็นพฤติกรรมขั้นต้นที่ผู้เรียนรู้เพียงแต่เกิดความจำได้ โดยอาจจะเป็นการนึกได้หรือโดยการมองเห็นได้ขึ้น จำได้ ความรู้ในขั้นนี้ได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับคำจำกัดความ ความหมาย ข้อเท็จจริง กฎเกณฑ์ โครงสร้างและวิธีแก้ปัญหา ส่วนความเข้าใจอาจแสดงออกมาในรูปของทักษะด้าน “การแปล” ซึ่งหมายถึง ความสามารถในการเขียนบรรยายเกี่ยวกับข่าวสารนั้นๆ โดยใช้คำพูดของตนเอง และ “การให้ความหมาย” ที่แสดงออกมาในรูปของความคิดเห็นและข้อสรุป รวมถึงความสามารถในการ “คาดคะเน” หรือการคาดหมายว่าจะเกิดอะไรขึ้น

Benjamin (1971 อ้างใน กันธิกา ทวีรอด และตรีทิพย์ อนงค์ทอง, 2550: 29) ได้ให้ความหมายของ ความรู้ ว่าหมายถึง เรื่องที่เกี่ยวกับการระลึกถึงสิ่งเฉพาะ วิธีการและกระบวนการต่างๆรวมถึงแบบกระสวนของโครงการวัตถุประสงค์ในด้านความรู้ โดยเน้นในเรื่องของกระบวนการทางจิตวิทยาของความจำ อันเป็นกระบวนการที่เชื่อมโยงเกี่ยวกับการจัดระเบียบ

ระดับของความรู้

โดยก่อนหน้านี้ในปี ค.ศ. 1965 บลูมและคณะ ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการรับรู้ หรือพุทธิพิสัย (Cognitive domain) ของคน ว่าประกอบด้วยความรู้ตามระดับต่าง ๆ รวม 6 ระดับ ซึ่งอาจพิจารณาจากระดับความรู้ในขั้นต่ำไปสู่ระดับของความรู้ในระดับที่สูงขึ้นไป โดยบลูมและคณะ ได้แจกแจงรายละเอียดของแต่ละระดับไว้ดังนี้

1. ความรู้ (Knowledge) หมายถึง การเรียนรู้ที่เน้นถึงการจำและการระลึกได้ถึง ความคิด วัตถุ และปรากฏการณ์ต่าง ๆ ซึ่งเป็นความจำที่เริ่มจากสิ่งง่าย ๆ ที่เป็นอิสระแก่กัน ไปจนถึง ความจำในสิ่งที่ยากซับซ้อนและมีความสัมพันธ์ระหว่างกัน

1.1 ความรู้เฉพาะเรื่องเฉพาะอย่าง เป็นการระลึกในส่วนย่อย ๆ เฉพาะ อย่างที่แยกได้

1.2 ความรู้เกี่ยวกับวิธีทางและวิธีการดำเนินเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ

1.3 ความรู้เกี่ยวกับการรวบรวมแนวคิดและ โครงสร้าง

2. ความเข้าใจหรือความคิดรวบยอด (Comprehension) เป็นความสามารถทางสติปัญญาในการขยายความรู้ ความจำ ให้กว้างออกไปจากเดิมอย่างสมเหตุสมผล การแสดง พฤติกรรมเมื่อเผชิญกับสื่อความหมาย และความสามารถในการแปลความหมาย การสรุปหรือการ ขยายความสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

3. การนำไปปรับใช้ (Application) เป็นความสามารถในการนำความรู้(knowledge) ความเข้าใจหรือความคิดรวบยอด (comprehension) ในเรื่องใด ๆ ที่มีอยู่เดิม ไปแก้ไขปัญหาที่แปลก ใหม่ของเรื่องนั้น โดยการใช้ความรู้ต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิธีการกับความคิดรวบยอดมา ผสมผสานกับความสามารถในการแปลความหมาย การสรุปหรือการขยายความสิ่งนั้น

4. การวิเคราะห์ (Analysis) เป็นความสามารถและทักษะที่สูงกว่าความเข้าใจ และการนำไปปรับใช้ โดยมีลักษณะเป็นการแยกแยะสิ่งที่จะพิจารณาออกเป็นส่วนย่อย ที่มีความสัมพันธ์กัน รวมทั้งการสืบค้นความสัมพันธ์ของส่วนต่างๆ เพื่อดูว่าส่วนประกอบปลีกย่อย นั้นสามารถเข้ากันได้หรือไม่ อันจะช่วยให้เกิดความเข้าใจต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใดอย่างแท้จริง

5. การสังเคราะห์ (Synthesis) เป็นความสามารถในการรวบรวมส่วนประกอบย่อยๆ หรือส่วนใหญ่ๆ เข้าด้วยกันเพื่อให้เป็นเรื่องราวอันหนึ่งอันเดียวกัน การสังเคราะห์จะมี ลักษณะของการเป็นกระบวนการรวบรวมเนื้อหาสาระของเรื่องต่างๆ เข้าไว้ด้วยกัน เพื่อสร้าง รูปแบบหรือโครงสร้างที่ยังไม่ชัดเจนขึ้นมาก่อน อันเป็นกระบวนการที่ต้องอาศัยความคิด สร้างสรรค์ภายในขอบเขตของสิ่งที่กำหนดให้

6. การประเมินผล (Evaluation) เป็นความสามารถในการตัดสินเกี่ยวกับความคิด ค่านิยม ผลงาน คำตอบ วิธีการและเนื้อหาสาระเพื่อวัตถุประสงค์บางอย่าง โดยมีการกำหนดเกณฑ์ (Criteria) เป็นฐานในการพิจารณาตัดสิน การประเมินผล จัดได้ว่าเป็นขั้นตอนที่สูงสุดของพุทธิลักษณะ ในการประเมินซึ่งอาจจะกำหนดจำแนกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ

6.1 การประเมินค่าตามเกณฑ์ภายใน เป็นการประเมินความถูกต้องของ วัสดุ อุปกรณ์ ข้อความ เหตุการณ์ ตามคุณสมบัติของวัสดุ อุปกรณ์ ข้อความ หรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น

6.2 การประเมินค่าตามเกณฑ์ภายนอกเป็นการประเมินค่าความถูกต้องของวัสดุอุปกรณ์ ข้อความของการนำไปใช้

การวัดความรู้

ชวาล แพรัตนกุล (2526 อ้างใน กันธิกา ทวีรอด และตรีทิพย์ อนงค์ทอง, 2550: 30) อธิบายว่า การวัดความรู้ เป็นการวัดสมรรถภาพทางสมองด้านการระลึกออกมาของความทรงจำ เป็นการวัดเกี่ยวกับเรื่องราวที่เคยมีประสบการณ์หรือเคยเรียนรู้ เคยเห็นและทำมาก่อน การวัดความรู้สามารถสร้างคำถามวัดสมรรถภาพได้หลายลักษณะลักษณะของคำถามก็แตกต่างกันตาม ชนิดของความรู้ ความจำ แต่มีลักษณะร่วมกันคือ เป็นคำถามที่ให้ระลึกถึงประสบการณ์ที่ผ่านมา ที่จำได้ไว้ก่อนแล้ว

เครื่องมือที่ใช้วัดความรู้

บุญธรรม กิจปรีดาวิสุทธ์ (2535 อ้างใน กันธิกา ทวีรอด และตรีทิพย์ อนงค์ทอง , 2550: 30) ให้ความหมายของแบบทดสอบว่า หมายถึงวิธีการเชิงระบบที่ใช้ในการเปรียบเทียบ พฤติกรรมของบุคคลตั้งแต่สองบุคคลขึ้นไป ณ เวลาหนึ่งหรือของบุคคลเดียวหรือหลายคนในเวลา ต่างกัน

Brown (1980 อ้างใน กันธิกา ทวีรอด และตรีทิพย์ อนงค์ทอง, 2550: 28) ให้ความหมายว่าแบบทดสอบเป็นวิธีการเชิงระบบที่ใช้สำหรับวัดตัวอย่างพฤติกรรม

ลักษณะแบบทดสอบมี 3 ประการคือ

1. แบบวิธีเชิงระบบ (Systematic procedure) หมายถึง แบบทดสอบที่มีกฎเกณฑ์แน่นอนเกี่ยวกับโครงสร้าง การบริหารจัดการ และการให้คะแนน

2. เป็นการวัดพฤติกรรม (Behaviors) วัดพฤติกรรมที่วัดได้เท่านั้น โดยผู้ตอบจะสนองตอบต่อข้อคำถามที่กำหนดให้ มิใช่การวัดโดยตรง

3. แบบทดสอบ เป็นเพียงส่วนหนึ่งที่ต้องการวัดพฤติกรรม (Sample of all item) แบบทดสอบเป็นตัวแทนของคำถามทั้งหมดที่ใช้วัดพฤติกรรมนั้น

บุญธรรม กิจปรีดาวิสุทธิ (2531 อ้างใน กันธิกา ทวีรอด และตรีทิพย์ อนงค์ทอง , 2550: 31) จัดแบ่งแบบทดสอบตามลักษณะการตอบเป็น 3 ประเภทคือ

1.แบบทดสอบปฏิบัติ (Performance Test) เป็นการทดสอบด้วยการปฏิบัติลงมือกระทำ เช่น การแสดงละคร การช่างฝีมือ เป็นต้น

2.แบบทดสอบเขียนตอบ (Paper-pencil Test) เป็นแบบที่ใช้กันโดยทั่วไป ซึ่งใช้กระดาษและดินสอหรือปากกา โดยผู้ตอบเขียนตอบเองทั้งหมด

3.แบบทดสอบปากเปล่า (Oral Test) ผู้ตอบพูดแทนการเขียน เช่น การสัมภาษณ์

วิธีการวัดความรู้

รัชชัย ชัยจิรฉายกุล (2529 อ้างใน กันธิกา ทวีรอด และตรีทิพย์ อนงค์ทอง, 2550: 31) กล่าวถึง การวัดความรู้ว่าการให้คะแนนแบบทดสอบ ตอบถูกให้ 1 คะแนน ตอบผิดให้ 0 คะแนนเกณฑ์การประเมินความรู้ใช้ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานดังนี้

คะแนน $X - S.D.$ ถือว่ามีความรู้ต่ำ

คะแนน $X \pm S.D.$ ถือว่ามีความรู้ปานกลาง

คะแนน $> X + S.D.$ ถือว่ามีความรู้ดี

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับความคิดเห็น

ความหมายของความคิดเห็น

ความคิดเห็น ได้มีนักวิชาการให้ความหมายของความคิดเห็นไว้หลากหลาย ดังนี้

Webster (1968 อ้างใน ศักดา ปัญญา, 2550: 15) ได้ให้ความหมายว่า ความคิดเห็น คือ ความเชื่อที่ไม่ได้ตั้งอยู่บนความแน่นอน หรือความรู้อันแท้จริง แต่จะตั้งอยู่ในจิตใจ ความเห็น และการลงความเห็นของแต่ละบุคคลที่น่าจะเป็นจริงหรือน่าจะตรงตามที่คิดไว้

Good (1973 อ้างใน ศักดา ปัญญา, 2550: 15) ให้คำจำกัดความว่า ความคิดเห็น หมายถึง ความเชื่อ การตัดสินใจ ความรู้สึกประทับใจที่ไม่ได้มาจากการพิสูจน์หรือชั่งน้ำหนักความถูกต้องหรือไม่

Bes (1977 อ้างใน ศักดา ปัญญา, 2550: 15) กล่าวว่า ความคิดเห็นคือ การแสดงออกในด้านความเชื่อและความรู้สึกของแต่ละบุคคล โดยการพูดที่นำไปสู่การคาดคะเน หรือการแปลผลในพฤติกรรมหรือเหตุการณ์

Isaak (1981 อ้างใน ศักดา ปัญญา, 2550: 15) ให้ความหมายว่าความคิดเห็น คือ การแสดงออกทางคำพูดหรือคำตอบที่บุคคลได้แสดงออกต่อสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่ง โดยเฉพาะจากคำถามที่ได้รับทั่ว ๆ ไป ซึ่งปกติแล้วความคิดเห็นต่างจากเจตคติ คือ ความคิดเห็นจะเกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะแต่เจตคติจะเป็นเรื่องทั่วไป ซึ่งมีความหมายกว้างกว่า

ปธานุกรมสังคมวิทยา (ราชบัณฑิตยสถาน, 2532: 246) ได้บัญญัติคำว่าความคิดเห็น ซึ่งตรงกับคำว่า Opinion ในภาษาอังกฤษไว้ว่า หมายถึง

1. ข้อพิจารณาเห็นว่าเป็นจริงจากการใช้ปัญญาความคิดประกอบ ถึงแม้จะไม่ได้อาศัยหลักฐานพิสูจน์ยืนยันได้เสมอไปก็ตาม
2. ทศนะหรือประมาณการเกี่ยวกับเนื้อหาหรือประเด็นใดประเด็นหนึ่ง
3. คำแถลงที่ยอมรับนับถือกันว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญในหัวข้อปัญหาที่มีผู้นำมาขอปรึกษา คำว่าความคิดเห็นมีความหมายใกล้เคียงกับคำว่า เจตคติ ซึ่งมีคำอธิบายไว้ว่าแนวโน้มที่บุคคลได้รับมาหรือเรียนรู้มา และกลายเป็นแบบอย่างในการแสดงปฏิกิริยาสันับสนุน หรือเป็นปฏิปักษ์ต่อบางสิ่งบางอย่างหรือต่อบุคคลบางคน

จำรอง เงินดี (2534 อ้างใน ศักดา ปัญญา, 2550: 15) ได้ให้ความหมายของความคิดเห็นว่าเป็นความรู้สึกของบุคคลที่มีต่อสิ่งใดในลักษณะที่ไม่ลึกซึ้งเหมือนทัศนคติ ความคิดเห็นนั้นอาจกล่าวได้ว่าเป็นการแสดงออกของทัศนคติก็ได้ สังเกตและวัดได้จากคน แต่มีส่วนที่แตกต่างไปจากทัศนคตินั้นเจ้าตัวอาจจะตระหนักหรือไม่ตระหนักก็ได้

บุญเรียง ขจรศิลป์ (2534 อ้างใน ศักดา ปัญญา, 2550: 16) ความคิดเห็น หมายถึง การแสดงออกทางวาจาของเจตคติการที่บุคคลกล่าวว่าเขามีความเชื่อ หรือความรู้สึกอย่างไรเป็นการแสดงความคิดเห็นของบุคคล ดังนั้นการวัดความคิดเห็นของบุคคลนั้นเป็นสิ่งที่เป็นไปได้

นนทา ดิงสมบัติยุทธ (2538 อ้างใน ศักดา ปัญญา, 2550: 16) กล่าวว่า ความคิดเห็นเป็นการแสดงออกของแต่ละบุคคลในอันที่จะแสดงข้อเท็จจริง อย่างใดอย่างหนึ่ง หรือเป็นการประเมินผลสิ่งใดสิ่งหนึ่งจากสถานการณ์สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ หรือเป็นการแสดงออกถึงการลงความเห็นของบุคคลหนึ่งในข้อเท็จจริง

ศักดา ปัญญา (2550: 16) ได้สรุปความหมายของความคิดเห็นจากของนักวิชาการหลายๆท่าน จึงสรุปความหมายของความคิดเห็น ดังนี้ ความคิดเห็นเป็นการแสดงออกถึงความรู้สึก ทศนคติ ความเชื่อ และค่านิยมของแต่ละบุคคลที่มีต่อบุคคล สิ่งของ เรื่องราว หรือสถานการณ์ต่าง ๆ ที่ประสบในสังคมโดยมีพื้นฐานมาจากภูมิหลังทางสังคม ความรู้ ประสบการณ์ และสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ของบุคคลนั้นๆ โดยไม่มีกฎเกณฑ์ตายตัว

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความคิดเห็น

ความคิดเห็นเป็นเรื่องของแต่ละบุคคลที่แสดงออกต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือสิ่งเดียวกัน ไม่จำเป็นต้องคล้ายคลึงหรือเหมือนกันเสมอไป ขึ้นอยู่กับปัจจัยพื้นฐานของแต่ละบุคคล เช่น ความรู้ ประสบการณ์ในการทำงาน สภาพแวดล้อม ปัจจัยพื้นฐานและมีผู้เสนอความคิดไว้ พอสรุปได้ดังนี้

เรืองเวทย์ แสงรัตน (2522 อ้างใน ศักดา ปัญญา, 2550: 16) กล่าวว่า ความคิดเห็นเป็นการแสดงออกทางด้านความรู้สึกต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งด้วยการพูดหรือการเขียน โดยอาศัยพื้นฐานความรู้ ประสบการณ์และสภาพแวดล้อม

ขวัญใจ สมรรคบุตร (2524 อ้างใน ศักดา ปัญญา, 2550: 16) กล่าวว่า

“...ความคิดเห็นของบุคคลจะเกี่ยวข้องกับคุณสมบัติประจำตัวของบุคคลอีกด้วยซึ่งคุณสมบัติประจำตัวบางอย่าง เช่น พื้นความรู้ประสบการณ์ ในการทำงานและการติดต่อกันระหว่างบุคคลนั้นเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้บุคคลและกลุ่มมีความคิดเห็นไปในทิศทางใดทิศทางหนึ่ง...”

สุโท เจริญสุข (2525 อ้างใน ศักดา ปัญญา, 2550: 16) กล่าวว่า ความคิดเห็นเป็นสภาพความรู้สึกทางด้านจิตใจที่เกิดจากประสบการณ์และการเรียนรู้ของบุคคล อันเป็นผลให้บุคคลมีความคิดต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งในลักษณะที่ชอบ ไม่ชอบ หรือเฉย ๆ

Oskamp (1977 อ้างใน ศักดา ปัญญา, 2550: 17)

1. ปัจจัยทางพันธุกรรมและร่าง (Genetic and Physiological Factors) เป็นปัจจัยตัวแรกที่ไม่ค่อยจะได้พูดถึงมากนัก โดยมีการศึกษาพบว่า ปัจจัยด้านพันธุกรรม จะมีผลต่อระดับความก้าวร้าวของบุคคล ซึ่งจะมีผลต่อการศึกษา เจตคติ หรือความคิดเห็นของบุคคลนั้น ๆ ได้ปัจจัยด้านร่างกาย เช่น อายุ ความเจ็บป่วย และผลกระทบจากการให้ยาเสพติดจะมีผลต่อความคิดเห็นและเจตคติของบุคคล เช่น คนที่มีความคิดอนุรักษ์นิยมมักจะเป็นคนที่มีอายุมาก เป็นต้น

2. ประสบการณ์โดยตรงของบุคคล (Direct Personal Experience) คือ บุคคลได้รับความรู้สึกและความคิดต่าง ๆ จากประสบการณ์โดยตรง เป็นการกระทำหรือพบเห็นต่อสิ่งต่าง ๆ

โดยตนเอง ทำให้เกิดเจตคติหรือความคิดเห็นจากประสบการณ์ที่ตนเองได้รับ เช่น เด็กทารกที่แม่ได้ป้อนน้ำสัมนั้นให้ทาน เขาจะมีความรู้สึกชอบ เนื่องจากน้ำสัมนั้น หวาน เย็น หอม ชื่นใจ ทำให้เขามีความรู้สึกต่อน้ำสัมนั้นที่ได้ทานเป็นครั้งแรกเป็นประสบการณ์ โดยตรงที่เขาได้รับ

3. อิทธิพลจากครอบครัว (Parental Influence) เป็นปัจจัยที่บุคคลเมื่อเป็นเด็กจะได้รับอิทธิพลจากการอบรมเลี้ยงดูของพ่อแม่และครอบครัว ทั้งนี้เมื่อตอนเป็นเด็กเล็ก ๆ ที่จะได้รับ การอบรมสั่งสอน ทั้งในด้านความคิด การตอบสนองความต้องการทางด้านร่างกาย การให้รางวัล และการลงโทษ ซึ่งเด็กจะได้รับจากครอบครัวและจากประสบการณ์ที่ตนเองได้รับมา

4. เจตคติและความคิดเห็นของกลุ่ม (Group Determinants of Attitude) เป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลอย่างมากต่อความคิดเห็นหรือเจตคติของแต่ละบุคคล เนื่องจากบุคคลจะต้องมีสังคม และอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม ดังนั้น ความคิดเห็นและเจตคติต่าง ๆ จะได้รับการถ่ายทอดและมีแรงกดดัน จากกลุ่ม ไม่ว่าจะเป็นเพื่อนในโรงเรียน กลุ่มอ้างอิงต่าง ๆ ซึ่งทำให้เกิดความคล้อยตามเป็นไปตาม กลุ่มได้

5. สื่อมวลชน (Mass Media) เป็นสื่อต่างๆ ที่บุคคลได้รับสื่อเหล่านี้ไม่ว่าจะเป็น หนังสือพิมพ์ ภาพยนตร์ วิทยุ โทรทัศน์ จะมีผลทำให้บุคคลมีความคิดเห็นมีความรู้สึกต่าง ๆ เป็นไปตามข้อมูลข่าวสารที่ได้รับจากสื่อ

จำเรียง ภาพจิตร (2536 อ้างใน ศักดา ปัญญา, 2550: 18) กล่าวถึงปัจจัยที่ก่อให้เกิดความคิดเห็นว่า ขึ้นอยู่กับกลุ่มทางสังคมในหลายประการ คือ

1. ภูมิหลังทางสังคม หมายถึง กลุ่มคนที่มีภูมิหลังที่แตกต่างกัน โดยทั่วไป จะมีความคิดเห็นที่แตกต่างกันไปด้วย เช่น ความคิดเห็นระหว่างผู้เยาว์กับผู้สูงอายุ ชาวเมืองกับ ชาวชนบท เป็นต้น

2. กลุ่มอ้างอิง หมายถึง การที่คนเราจะคบหาสมาคมกับใคร หรือกระทำ สิ่งหนึ่งสิ่งใดให้แก่ผู้ใด หรือการกระทำที่คำนึงถึงอะไรบางอย่างร่วมกันหรืออ้างอิงกันได้ เช่น ประกอบอาชีพเดียวกัน การเป็นสมาชิกกลุ่มหรือสมาคมเดียวกัน เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ย่อมมีอิทธิพล ต่อความคิดเห็นของบุคคลเหล่านั้นด้วย

3. กลุ่มกระตือรือร้น หรือกลุ่มเฉื่อยชา หมายถึง การกระทำใดที่ก่อให้เกิด ความกระตือรือร้นเป็นพิเศษอันจะก่อให้เกิดกลุ่มผลประโยชน์ขึ้นมาได้ ย่อมส่งผลต่อการจงใจให้ บุคคลที่เป็นสมาชิกเหล่านั้นมีความคิดเห็นที่คล้อยตามได้ไม่ว่าจะให้คล้อยตามในทางที่เห็นด้วย หรือไม่เห็นด้วยก็ตาม ในทางตรงกันข้ามกลุ่มเฉื่อยชาจะไม่มีอิทธิพลต่อสมาชิกมากนัก

ประเภทของความคิดเห็น

Remmar (1954 อ้างใน ศักดา ปัญญา, 2550: 17) กล่าวว่า ความคิดเห็นมี 2 ประการด้วยกัน คือ

1. ความคิดเห็นเชิงบวกสุด – เชิงลบสุด (Extreme Opinion) เป็นความคิดเห็นที่เกิดจากการเรียนรู้และประสบการณ์ ซึ่งสามารถทราบทิศทางได้ ทิศทางบวกสุด ได้แก่ ความรักจนหลง ทิศทางลบสุด ได้แก่ ความรังเกียจ ความคิดเห็นนี้รุนแรงเปลี่ยนแปลงยาก

2. ความคิดเห็นจากความรู้ความเข้าใจ (Cognitive contents) การมีความเห็นต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งขึ้นอยู่กับความรู้ความเข้าใจที่มีต่อสิ่งนั้น เช่น ความรู้ความเข้าใจในทางที่ดี ชอบ ยอมรับ เห็นด้วย ความรู้ความเข้าใจในทางที่ไม่ดี ได้แก่ ไม่ชอบ ไม่ยอมรับ ไม่เห็นด้วย

การวัดความคิดเห็น

Best (1977 อ้างใน ศักดา ปัญญา, 2550: 18) กล่าวว่า การวัดความคิดเห็นโดยทั่วไปจะต้องมีองค์ประกอบ 3 อย่างคือ บุคคลที่จะถูกวัด สิ่งเร้าที่มีการตอบสนองซึ่งจะออกมาในระดับสูงต่ำมากน้อย วิธีวัดความคิดเห็นนั้น โดยมากจะใช้ตอบแบบสอบถามและการสัมภาษณ์ โดยให้ผู้ตอบคำถามเลือกตอบแบบสอบถาม และผู้ถูกวัดจะเลือกตอบตามความคิดเห็นของตนในเวลานั้น การใช้แบบสอบถามสำหรับวัดความคิดเห็นนั้นใช้การวัดแบบลิเคอร์ท โดยเริ่มด้วยการรวบรวม หรือเรียบเรียงข้อความที่เกี่ยวกับความคิดเห็นและระบุให้ผู้ตอบ ตอบว่าเห็นด้วย หรือไม่เห็นด้วยเกี่ยวกับข้อความที่กำหนดให้ ซึ่งข้อความแต่ละข้อความจะมีความคิดเห็นเลือกตอบ โดยแบ่งออกเป็น 5 ระดับ ได้แก่ เห็นด้วยอย่างยิ่ง เห็นด้วย ไม่แน่ใจ ไม่เห็นด้วย และไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง

แนวคิดเกี่ยวกับป่าชุมชน

ความหมายของป่าชุมชน

ได้มีการให้ความหมายของป่าชุมชนไว้แตกต่างกัน ทั้งนี้ภายในกรอบแนวคิดที่แตกต่างกัน ระหว่างกรอบของนโยบายและกฎหมาย วิธีการปฏิบัติที่มีอยู่ในปัจจุบันและกรอบของวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในภูมิภาคต่างๆ ในที่นี้จะได้นำเสนอความหมายของคำว่า ป่าและป่าชุมชน

พระราชบัญญัติป่าไม้พุทธศักราช 2484 มาตรา 4 ป่า หมายความว่า ที่ดินที่ยังมิได้มีบุคคลได้มาตามกฎหมายที่ดิน

ความหมายที่แตกต่างกันของคำว่า “ป่าไม้” นั้นแปรผันไปตามความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงระหว่างคนกับป่าไม้เป็นสำคัญ

โกมล แพรททอง (2537: 5) ได้ให้ความหมายของป่าชุมชนว่า เป็นรูปแบบของการจัดการป่าไม้ที่นำเอาความต้องการพึงพิงป่าของประชาชน มาเป็นวัตถุประสงค์ในการจัดการ และให้ประชาชนผู้ได้รับประโยชน์จากป่าเป็นผู้กำหนดแผนการควบคุมและการดำเนินงานให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ เพื่อผลประโยชน์ต่อเนื่องอย่างสม่ำเสมอตามความต้องการของชุมชน จึงได้สรุปหลักการที่สำคัญในการพัฒนาป่าชุมชน ได้อยู่บนพื้นฐานของความคิด 4 ประการคือ

1. แนวความคิดทางด้านนิเวศวิทยา ซึ่งได้ยอมรับว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศ (ecosystem) ซึ่งมีความสัมพันธ์ต่อกันระหว่างสิ่งมีชีวิต คือ คน ต้นไม้ สัตว์ป่า และสิ่งไม่มีชีวิต ซึ่งประกอบเป็นระบบนิเวศอยู่ภายใต้การโยงใยของระบบเชื่อมโยงต่างๆ ที่สร้างความสมดุล ให้เกิดขึ้นในระบบนิเวศ มนุษย์มีความจำเป็นที่จะต้องพึ่งพิงและอาศัยอยู่ในระบบนิเวศ จึงเป็นองค์ประกอบหนึ่งในระบบนิเวศ อย่างไรก็ดี โดยที่พฤติกรรมของมนุษย์อันเกิดจากระบบสังคมของมนุษย์เป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่มีอิทธิพลต่อความสมดุลของระบบนิเวศ การจัดการที่มุ่งหวังให้เกิดสมดุลของระบบนิเวศ จึงมุ่งถึงการที่จะให้มนุษย์สามารถอาศัยและพึ่งพิงกับระบบนิเวศโดยไม่มีการทำลาย

2. แนวความคิดของการพัฒนาชนบท ซึ่งมองเห็นว่ากิจกรรมทางด้านป่าไม้เป็นกิจกรรมที่มีผลต่อการพัฒนาชุมชนในชนบทให้สามารถยืนอยู่ได้ เนื่องจากแหล่งป่าไม้เป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่ชนบทได้พึ่งพิงในลักษณะต่างๆ เช่น แหล่งน้ำเพื่อการเกษตร ไม้ใช้สอย เป็นศูนย์รวมจากจิตใจอันเกิดจากความเชื่อและประเพณีที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา ประชาชนผู้อาศัยอยู่ในชนบทได้มีการดำรงชีวิตและมีวิธีการรักษาแหล่งป่าไม้ของประชาชนแตกต่างกันออกไป ตามประโยชน์ที่ได้รับจากป่า นับว่าเป็นความรู้ และประสบการณ์พื้นบ้านที่ควรได้รับการสนับสนุนให้เข้มแข็ง เพื่อการพัฒนาชนบท กิจกรรมของป่าไม้จึงเป็นกิจกรรมที่อำนวยผลต่อการดำรงชีพของประชาชนในชนบท สมควรที่จะถูกนำมาใช้เป็นส่วนหนึ่งร่วมกับกิจกรรมอื่นๆ ในการพัฒนาเพื่อให้ชุมชนชนบทอยู่รอดและพัฒนาตนเองได้

3. แนวความคิดของการกระจายอำนาจ เป็นแนวความคิดในการกระจายอำนาจในการดูแลรักษาป่าไม้ จากที่ดำเนินการโดยหน่วยงานของรัฐให้เป็นการร่วมกันดูแลรักษาป่าไม้โดยประชาชน เพื่อให้เกิดการร่วมมือในการรักษาดูแลทรัพยากรป่าไม้ที่มีอยู่อย่างจำกัด ให้สามารถ

อำนวยความสะดวกประโยชน์ต่อชุมชนที่อยู่ใกล้พื้นที่ป่าไม้ได้โดยตรงมากขึ้นและเน้นการกระจายงานให้หน่วยงานในภูมิภาคให้สามารถที่จะให้บริการแก่ประชาชนได้ตรงกับความต้องการมากขึ้น

4. แนวความคิดทางด้านการใช้ประโยชน์ ทรัพยากรป่าไม้เป็นทรัพยากรที่ออกเงยได้ สามารถที่จะได้รับการจัดการให้มีผลประโยชน์ต่อเนื่อง สม่่าเสมอ และเนื่องจากป่าไม้เป็นแหล่งของทรัพยากรธรรมชาติที่เอื้ออำนวยต่อมนุษย์ในด้านต่างๆ เช่น ป่าใช้สอย แหล่งชับน้ำ การพักผ่อนหย่อนใจ และเป็นศูนย์รักษา และควบคุมธรรมชาติ ระหว่างสิ่งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิต ภายใต้การจัดการที่เหมาะสมสามารถให้ประโยชน์หลายๆ อย่าง ในลักษณะเอนกประสงค์ต่อชุมชนที่อยู่ใกล้แหล่งป่าไม้

สอดคล้องกับ ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ (2541: 10-11) เกี่ยวกับการพัฒนาป่าชุมชน ควรพิจารณาประเด็นต่างๆ ต่อไปนี้

1. สื่อในการสร้างความเข้าใจเรื่อง ป่าชุมชน ควรมีการสื่อสารที่จะสร้างความเข้าใจเป็นอย่างเดียวกันว่า ป่าชุมชนคืออะไร ประโยชน์ที่รับจากป่าชุมชนมีอะไรบ้าง เพราะในการที่จะให้หลายๆ ฝ่ายช่วยกันพัฒนานั้น จะต้องให้เข้าใจว่าป่าชุมชนมีประโยชน์อะไรบ้าง เพื่อให้เกิดความร่วมมือกัน

2. ควรมีการให้ความรู้เรื่องระบบนิเวศ เพราะเจ้าหน้าที่ของรัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนบางคนไม่ได้ศึกษาทางด้านป่าไม้หรือเกษตร แต่เมื่อต้องการทำงานหรือรับผิดชอบเรื่องป่าชุมชนแล้วก็ควรจะมีความรู้พื้นฐานในเรื่องของระบบนิเวศ

3. การประเมินสถานะหมู่บ้านอย่างเร่งด่วนโดยมีส่วนร่วมของชาวบ้าน ถือเป็นหัวใจสำคัญในการที่จะเข้าไปทำงานกับชุมชน เพราะจะได้เรียนรู้วิถีชีวิตวัฒนธรรมและประเพณีนิเวศของชุมชนต่างๆ อันจำทำให้ทราบถึงความเป็นมาซึ่งจะเป็นปัจจัยสำคัญในการที่จะเข้าไปฝังตัวทำงานกับชุมชน ช่วยในการปรับตัวให้เข้ากับชุมชน ให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมในท้องถิ่นหรือเรียนรู้ว่าแต่ละป่าชุมชนนั้นมีการจัดการอย่างไรบ้าง

โกลด แพรกทอง (2537: 9) ยังได้ให้ข้อคิดเห็นว่า การจัดการป่าชุมชนที่สามารถสะท้อนให้เห็นถึงความมั่นคงและยั่งยืน จำต้องมียุทธศาสตร์ประกอบที่สำคัญ ดังนี้

1. การใช้ประโยชน์ของพื้นที่ป่า ประโยชน์ที่ต้องการจากป่าจะเป็นสิ่งกำหนดวัตถุประสงค์ในการรักษาป่านั้นไว้ เช่น เพื่อประกอบพิธีกรรมต่างๆ เพื่อเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารของหมู่บ้าน เพื่อเป็นแหล่งไม้ใช้สอย แหล่งอาหาร ซึ่งเป็นจุดร่วมที่ประชาชนจะรวมตัวกันในการรักษาป่านั้นๆ เพื่อเป็นสมบัติส่วนรวมของชุมชน

2. การมีระเบียบหรือกฎเกณฑ์ที่วางไว้ เป็นที่ยอมรับของทุกคนในหมู่บ้านเมื่อมีการละเมิดจะมีการปรับไหม หรือการลงโทษตามกฎหมายที่ได้ตกลงกันได้

3. องค์กรประชาชน เพื่อดำเนินการจัดการป่าไม้ให้บรรลุผลตามวัตถุประสงค์ที่ได้กำหนดไว้ จะต้องมียุทธศาสตร์ประชาชนที่เข้มแข็งซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความเข้มแข็งของผู้นำองค์กรที่จะดูแลป่าไม้ให้เกิดประโยชน์ต่อทุกคนในชุมชน

4. สนับสนุนองค์กรภายนอก การจัดการป่าชุมชนขององค์กรประชาชนในหมู่บ้าน จะต้องอาศัยการสนับสนุนจากองค์กรภายนอก เช่น การสนับสนุนทางวิชาการ การสนับสนุนอุปกรณ์และวัสดุที่จำเป็น เพื่อให้ชุมชนสามารถจัดการป่าไม้ให้เกิดประโยชน์สนองความต้องการได้อย่างเพียงพอและยั่งยืน

เสน่ห์ จามริก และคณะ (2536: 163) กล่าวว่า ป่าชุมชนเป็นขบวนการทางสังคม หรือการรวมตัวกันขององค์กรประชาชนในระดับชุมชน และหรือระบบเครือข่ายภายในระบบนิเวศแห่งหนึ่ง เพื่อการใช้ประโยชน์และการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ซึ่งเป็นทรัพยากรส่วนรวมของท้องถิ่นอย่างยั่งยืนและเป็นรูปธรรม บนฐานของระบบความคิด ภูมิปัญญา อุดมการณ์ และสิทธิชุมชน ซึ่งเน้นหลักการทางศีลธรรมและความมั่นคงในการยังชีพของชุมชนเป็นสำคัญ การมองป่าแยกออกจากคนเป็นวิธีคิดพื้นฐานและรูปแบบของการกำหนดนโยบายในลักษณะอำนาจนิยม ที่ไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงทางสังคม เพราะชีวิตคนไทยและป่าไม้มีความผูกพันกันอย่างใกล้ชิดตลอดมา ในอดีตสมัยป่าที่ยังอุดมสมบูรณ์ วิถีชีวิตของประชาชนโดยทั่วไปก็อาศัยหาเลี้ยงชีพด้วยการบุกเบิกหัถ้าง ถางพง ทำมาหากิน ดำรงชีพอย่างผูกพันกับป่าทางราชการเองก็ได้ให้การสนับสนุนและรับรองสิทธิในที่ทำกินที่บุกเบิกนั้น จึงทำให้วิถีชีวิตของประชาชนและชุมชนท้องถิ่นกับป่า ดำเนินและควบคู่ไปด้วยความผูกพันและเอื้ออำนวยต่อกันมาเป็นเวลานาน กล่าวได้ว่าประวัติศาสตร์ของชุมชนท้องถิ่นก็คือ ประวัติศาสตร์ของการบุกเบิกที่ป่าให้เป็นชุมชน และพื้นที่ทำการเกษตรกรรมในกระบวนการดำรงชีพของประชาชน และชุมชนท้องถิ่นเหล่านี้ได้มีการสั่งสมประสบการณ์และภูมิปัญญาความรู้เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในลักษณะที่คนกับธรรมชาติคือ ป่าสามารถดำรงอยู่ร่วมกันและพึ่งพาอาศัยกันและกัน ทั้งหมดประกอบเป็นพื้นฐานของสังคม วัฒนธรรมที่มีคุณค่าจะเห็นได้อย่างชัดเจนในอุดมการณ์ป่าชุมชน ซึ่งเป็นการรักษาบนพื้นฐานความเชื่อบางประการ ความเชื่อเหล่านี้เป็นสัญลักษณ์ของอำนาจในการรักษาป่าและเป็นพื้นฐานของการร่วมมือร่วมใจกันของชุมชนเพื่อปกป้องของตน

ในประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างป่ากับชุมชนนี้เองที่เราควรตระหนักว่าหัวใจของแนวคิดเรื่องของป่าชุมชนมิได้อยู่ที่การปลูกต้นไม้ หรือการส่งเสริมการฟื้นฟูสภาพป่า หากแต่อยู่ที่

คนและความสัมพันธ์ระหว่างคนและชุมชนกับสภาพแวดล้อม แนวคิดเรื่องป่าชุมชนเชื่อมโยงอย่างแยกไม่ออกจากการแสวงหาวิธีการเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพทางการผลิตในภาคเกษตรไปพร้อมๆ กับการดูแลและฟื้นฟูสภาพแวดล้อม และการส่งเสริมศักยภาพในการพึ่งตนเองของชุมชนท้องถิ่น แนวคิดเรื่องป่าชุมชนจึงเกี่ยวพันและเป็นเรื่องเดียวกันกับยุทธศาสตร์การพัฒนาชนบทและจำเป็นต้องได้รับการวิเคราะห์ในภาพรวมของปัญหาการพัฒนาชนบทอย่างรอบด้าน นอกจากนั้น ชุมชนท้องถิ่นหรือหมู่บ้านไม่ควรถูกมองในฐานะหน่วยบริการที่มีลักษณะแยกส่วนเป็นเอกเทศ ออกจากกันอย่างเด็ดขาด ตามลักษณะการจัดแบ่งของระบบราชการโดยทั่วไป แต่ควรถูกมองในลักษณะของการรวมกลุ่มของราษฎรที่ต่างก็มีตัวตนและความหลากหลายทางสังคมและวัฒนธรรม เพราะโดยความเป็นจริงแล้วป่าชุมชนมิใช่เป็นสิ่งที่อาจถูกจำกัด หรือตีกรอบภายใต้หน่วยของการบริหารอันใดอันหนึ่ง ในทางตรงกันข้าม ลักษณะทางกายภาพของป่าเองย่อมอาจจะกว้างขวาง และครอบคลุมชุมชนหมู่บ้านใหญ่น้อยจำนวนมากว่าหนึ่งแห่ง แนวคิดเรื่องป่าชุมชน จึงจำต้องให้ความสนใจกับการจัดสร้างระบบเครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนต่างๆ ที่มีอาณาบริเวณติดต่อสัมพันธ์กัน และใช้ประโยชน์ในพื้นที่ผืนเดียวกัน

เสน่ห์ จามริก และ ยศ สันติสมบัติ (2536: 139) กล่าวว่าแนวคิดเรื่องป่าชุมชนเป็นแนวคิดเรื่องคนกับป่า เพราะวิถีชีวิตของคนไทยและป่ามีความผูกพันใกล้ชิดตลอดมาตั้งแต่อดีต ในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้นได้รับการสนับสนุนให้บุกเบิก แล่ถางพื้นที่ป่าเพื่อใช้เพาะปลูกโดยได้รับกรรมสิทธิ์ในพื้นที่เหล่านั้นอย่างถูกต้องตามกฎหมาย

ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2538: 5) กล่าวว่าป่าชุมชนคือ รูปแบบการใช้ที่ดิน ป่าและทรัพยากรต่างๆ จากป่าที่ชาวบ้านตามชุมชนในชนบทที่อยู่ในป่าหรือใกล้ป่าได้ใช้กันเป็นเวลานานแล้ว โดยมีระบบการจำแนกการใช้ที่ดิน ป่าและทรัพยากรต่างๆ มีอาณาเขตและกฎเกณฑ์การใช้เป็นที่รับรู้และยอมรับกันทั้งภายในชุมชนและชุมชนใกล้เคียง พร้อมทั้งมีองค์กรชาวบ้านรูปแบบหนึ่งรับผิดชอบด้านการจัดการอย่างเหมาะสม บนพื้นฐานของภูมิปัญญาชาวบ้านอันเกิดจากการสะสมประสบการณ์แห่งการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม ทางกายภาพและทางสังคม-วัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น โดยผ่านกระบวนการการถ่ายทอดและสะสมภูมิปัญญานั้นมาหลายชั่วอายุคน รูปแบบและความสัมพันธ์ทางสังคมอันเกิดจากการใช้ทรัพยากรดังกล่าวนี้ ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการดำรงชีวิตที่ต้องอาศัยป่าหรือที่ดินรอบๆ ป่า เพื่อการเพาะปลูกและการอุปโภคบริโภค โดยอาศัยป่าเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร เป็นแหล่งที่มาของอาหาร สมุนไพร วัสดุเพื่อการสร้างที่อยู่อาศัย เครื่องมือ การผลิตเชื้อเพลิง และประโยชน์ใช้สอยอื่นๆ ภายในชุมชน รูปแบบการใช้ทรัพยากรนี้ส่งผลให้ชุมชนมีเสถียรภาพ ถาวรภาพและก่อให้เกิดความเป็นธรรม ทำให้

ชุมชนนั้นๆ สามารถสืบทอดความเป็นชุมชนมาได้จนทุกวันนี้ พร้อมกันนั้นก็มียุทธศาสตร์ที่จะดำรงความเป็นชุมชนต่อไปได้

ในประเทศหรือสังคมที่ไม่เป็นประชาธิปไตย และไม่มีการกระจายผลประโยชน์ที่เกิดจากทรัพยากรส่วนรวมอย่างเป็นธรรม รัฐมักเป็นเครื่องมือของการแสวงหาและรักษาผลประโยชน์ของคนกลุ่มน้อย ดังนั้นจึงไม่ใช่เรื่องที่น่าจะต้องแปลกใจหากพบว่า รัฐจำนวนไม่น้อยในประเทศด้อยพัฒนาหรือกำลังพัฒนา นอกจากจะไม่สามารถรักษาป่าเอาไว้ได้แล้ว ยังปล่อยให้กลุ่มคนผู้มีอำนาจทางการเมือง การปกครอง และเศรษฐกิจ หยิบฉวยเอาประโยชน์จากป่าไม้และทรัพยากรอื่นๆ ของส่วนรวม เพื่อประโยชน์ส่วนตัวมาโดยตลอด ดังนั้น ป่าชุมชนในที่นี้จึงมีความหมายในทางการพัฒนาทางการเมืองด้วย กล่าวคือ การพัฒนาไปสู่ระบบการเมืองที่เป็นประชาธิปไตยโดยแท้จริง ไม่ใช่อยู่ที่การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีสิทธิเลือกผู้แทนฯ แต่คือการกระจายความเป็นเจ้าของ เป็นผู้ใช้อำนาจในการจัดการและได้ประโยชน์จากทรัพยากรให้กับชุมชนต่างหาก

กรมป่าไม้ (2540) ได้เสนอแนวคิดเรื่องการจัดการป่าชุมชนว่า ป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ ที่เอื้ออำนวยประโยชน์ต่อมนุษยชาติทั้งทางตรงและทางอ้อม การขยายตัวของจำนวนประชากร การพัฒนาความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง ทำให้มีการใช้สอยทรัพยากรป่าไม้มากขึ้น พื้นที่ป่าไม้ที่ถูกบุกรุกทำลายลงอย่างต่อเนื่อง จึงก่อให้เกิดความเสียหายส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมโดยส่วนรวม ประกอบกับภายหลังเริ่มเป็นที่ยอมรับแล้วว่าการดำเนินการจัดการและรักษาทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่า โดยความพยายามของเจ้าหน้าที่รัฐเพียงฝ่ายเดียวไม่สามารถสัมฤทธิ์ผลได้ รวมทั้งแนวความคิดการใช้ประโยชน์แบบยั่งยืนได้รับความสนใจอย่างกว้างขวางในสภาพสังคมปัจจุบัน มีการแสวงหาแนวทางและรูปแบบการจัดการที่เหมาะสม โดยให้ความสำคัญต่อชาวบ้านผู้อยู่ใกล้ชิดป่าที่สุด และได้พึงพิงอาศัยป่าในการดำรงชีวิต ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลรักษาป่าและการจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่อยู่ใกล้หมู่บ้านเพื่อผลประโยชน์ของชาวบ้านเป็นสำคัญ ในรูปของป่าชุมชน และได้สรุปหลักการที่สำคัญของป่าชุมชนไว้ 4 ประการ คือ ประการแรก เป็นการจัดการเพื่อรักษาไว้ซึ่งระบบนิเวศวิทยาของชุมชนและของประเทศโดยรวม ประการที่สอง เพื่อตอบสนองต่อเศรษฐกิจในการยังชีพของชุมชน ประการที่สาม เป็นการธำรงรักษาไว้ซึ่งความเชื่อและวัฒนธรรมประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่า และประการสุดท้าย สิทธิในการดูแลรักษาจัดการและประโยชน์จากป่าชุมชน เป็นสิทธิร่วมของทั้งชุมชน

วิฑูรย์ วีระสกุลธรรณ (2542: 126 อ้างใน จิราวรรณ อยู่เกษม, 2543: 11) กล่าวถึงแนวคิดดั้งเดิมของป่าชุมชนว่าป่าชุมชนในระยะแรกเริ่มนั้น มีวัตถุประสงค์หลักอยู่ 4 ประการ โดย

ถือกิจกรรมที่ตอบสนองความต้องการของชาวชนบท คือ ประการที่หนึ่ง ฟืนและไม้ใช้สอยต่างๆ ประการที่สอง อาหารและสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมสำหรับผลผลิตทางอาหารอย่างต่อเนื่อง ประการที่สาม การสร้างงานและรายได้ให้แก่ชุมชนในชนบท และประการที่ 4 การเสริมสร้างความสามารถในการจัดการให้กับสถาบันในท้องถิ่น อย่างไรก็ตามงานป่าชุมชนโดยความช่วยเหลือจากแหล่งทุนต่างประเทศในระยะแรกนั้นมุ่งไปที่การปลูกสร้างป่าพืชมูบ้าน (Village Woodlot) เพื่อใช้เป็นพลังงานเชื้อเพลิงหุงต้มให้แก่ชุมชนที่มีปัญหาขาดแคลนฟืนในเอเชียลาตินอเมริกา และแอฟริกา ประเทศไทยเองก็ได้รับสนับสนุนปลูกป่าพืชมูบ้านในช่วงเวลานั้นด้วย

วคิน อิงคพัฒนากุล (2538: 1-2) ได้จำแนกป่าไม้ตามระดับความสัมพันธ์ของคนกับป่าออกเป็น 4 แบบ ดังนี้

ป่าไม้แบบชาวบ้าน เป็นป่าไม้ที่ชาวบ้านสามารถใช้ประโยชน์สิ่งต่างๆ ได้อย่างกว้างขวางนับแต่เชื้อเพลิง ฟืนและถ่าน ของป่า อาหาร สมุนไพร ยารักษาโรค วัสดุก่อสร้าง จนกระทั่งถึงที่ดินที่ใช้ทำมาหากิน โดยชาวบ้านจะมีความถนัดและให้ความสำคัญกับการใช้ประโยชน์สิ่งต่างๆ ที่ได้จากป่า เพราะถือว่าผลประโยชน์ดังกล่าวเป็น “ทรัพย์สินในดิน” ที่ทุกคนมีสิทธิอันชอบธรรมในการใช้ประโยชน์ได้อย่างอิสระ

ป่าไม้แบบนักวิชาการ เป็นรูปแบบของป่าไม้ที่จำแนกตามรูปแบบการจัดการตามหลักวิทยาศาสตร์ สามารถจำแนกออกเป็น 2 แนวความคิดกระแสหลัก คือ ป่าไม้เศรษฐกิจและป่าไม้อนุรักษ์ โดยป่าไม้เศรษฐกิจนั้นให้ความสำคัญกับคุณสมบัติในการเจริญเติบโตและเพิ่มจำนวนได้ของป่าไม้ในป่า ทำให้สามารถนำส่วนที่เจริญเติบโตและเพิ่มจำนวนนั้นออกมาใช้ประโยชน์ได้ ส่วนแนวความคิด ป่าอนุรักษ์นั้น เชื่อกันว่าไม่ว่าทุกต้นในป่ามีความสำคัญในการดำรงสภาพความเป็นป่าไม้เพื่อตอบสนองผลประโยชน์อื่นๆ ต่อมนุษย์ นอกเหนือจากเนื้อไม้ จึงพยายามปกป้องรักษาความเป็นป่าไม้เอาไว้

ป่าไม้แบบสาธารณชน เป็นป่าไม้ที่สาธารณชนทั่วไปคาดหวังไว้เพื่อใช้ประโยชน์ทางด้านการท่องเที่ยว พักผ่อนหย่อนใจในรูปแบบต่างๆ เช่น การเดินป่า สาธารณชนส่วนใหญ่ไม่ได้มุ่งหวังการใช้ประโยชน์ป่าไม้ทางเศรษฐกิจหรือการดำรงชีวิต แต่ให้ความสำคัญกับความงามทางธรรมชาติ ความสะอาดสบาย และการพักผ่อนหย่อนใจ

ป่าไม้แบบนักการเมือง เป็นการกำหนดลักษณะรูปแบบของป่าไม้โดยผันแปรตามสถานการณ์และผลประโยชน์ทางการเมืองเป็นสำคัญ ป่าไม้แบบนักการเมืองนี้อาจแสดงออกในรูปแบบของนโยบายป่าไม้แห่งชาติ มติคณะรัฐมนตรี แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

มีผู้ให้ความหมาย คำจำกัดความป่าชุมชนไว้มากมายแตกต่างกันไป ตามแนวคิดและประสบการณ์ ไว้ดังนี้

ธานี ภมรนิคม (2540: 99) ได้ให้ความหมายของป่าชุมชน (Community หรือ Social forest) คือพื้นที่ป่าไม้ซึ่งอาจเป็นป่าธรรมชาติที่ได้กำหนดขอบเขตขึ้น หรือป่าที่ได้ทำการปลูกสร้างขึ้นก็ได้ ซึ่งมีการดำเนินการทุกขั้นตอนโดยชุมชนใดชุมชนหนึ่ง เพื่อการใช้สอยร่วมกัน ตามความต้องการส่วนใหญ่ของชุมชน โดยมีอาณาบริเวณและขนาดของพื้นที่ที่พอจะตอบสนองต่อความต้องการใช้ประโยชน์ของชุมชนนั้นๆ ได้อย่างเหมาะสม

มันทนา สามารท และ วิบูลสุข บัณฑิตย์ (2542: 5) ได้ให้ความหมายของป่าชุมชนไว้ว่า ป่าชุมชนเป็นป่าที่ชุมชนทำหน้าที่รักษาดูแลให้มีสภาพเป็นป่า เพื่อเป็นแหล่งเกื้อหนุนต่อการดำรงชีวิตของชุมชน ทั้งนี้อาจเป็นพื้นที่ในเขตป่าอนุรักษ์ที่ชุมชนได้ตกลงและประกาศให้ทราบทั่วกัน ในชุมชนว่าเป็นเขตป่าที่ชุมชนจะให้การดูแลและรักษา หรือเป็นป่าในเขตที่สาธารณะของหมู่บ้านหรือตำบล รวมทั้งเป็นป่าที่มีบทบาททางวัฒนธรรมทั้งหลาย เช่น ป่าช้า ป่าปู่ตา เป็นต้น

จิราวรรณ อยู่เกษม (2543: 10) ได้ให้ความหมายป่าชุมชนไว้ว่า หมายถึงพื้นที่ป่าไม้ที่ไม่ได้จัดแบ่งหรือกำหนดไว้เป็นของชุมชน มีการจัดการโดยชุมชนเพื่อชุมชนจะได้นำไปใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนและถาวรตามกฎหมายที่ชุมชนได้กำหนดไว้ ทั้งนี้จะสอดคล้องกับความเชื่อและวัฒนธรรมของท้องถิ่นนั้นๆ เป็นสำคัญ

องค์ประกอบของการป่าไม้ชุมชน

การป่าไม้ชุมชนเป็นการป่าไม้ ที่มุ่งตอบสนองความต้องการของชุมชนในท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่งตามระดับและตามขนาดของชุมชน ตามความต้องการของประชาชนต่อประโยชน์จากป่าไม้ จะเป็นวัตถุประสงค์ในการจัดการป่าไม้นี้ดังกล่าว ด้วยเหตุที่การป่าไม้ชุมชนมีความหลากหลายแตกต่างกันออกไปตามลักษณะองค์ประกอบภูมิศาสตร์ การประกอบกิจกรรมด้านการเกษตร สิทธิการใช้ประโยชน์จากป่า และระดับของการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนเอง ดังนั้นการแบ่งประเภทของการป่าไม้ชุมชน จึงจำเป็นต้องเข้าใจถึงลักษณะองค์ประกอบของการป่าชุมชนเสียก่อน การป่าชุมชนจะมีองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ประการคือ องค์ประกอบด้านชุมชน องค์ประกอบด้านป่าไม้ และองค์ประกอบด้านการเกษตร (โกมล แพรกทอง, 2535: 21) ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้คือ

1. องค์ประกอบด้านชุมชน (Community Component) ในองค์ประกอบด้านชุมชน ประกอบด้วยหน่วยของชุมชน ซึ่งจะมีความแตกต่างกันในลักษณะของความต้องการการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่า องค์ประกอบด้านชุมชนประกอบด้วยหน่วยย่อย คือ

1.1 บุคคลเดี่ยว (Individual) ซึ่งเป็นหน่วยที่เล็กที่สุดในองค์ประกอบด้านชุมชน จะมีความแตกต่างกันในด้านอาชีพ อายุ เพศ ซึ่งมีผลต่อลักษณะความต้องการการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ เช่น บางคนต้องการใช้น้ำจากป่าไม้ บางคนต้องการเก็บหาผลผลิตจากป่า เป็นต้น

1.2 ครอบครัว (Household) เป็นหน่วยที่เล็กที่สุดที่รวมบุคคลเดี่ยวหลายๆบุคคลมาอยู่ภายใต้การตัดสินใจอย่างเดียวกัน ครอบครัวเป็นหน่วยย่อยที่สามารถใช้ประโยชน์จากป่า เป็นจุดเริ่มของการตัดสินใจร่วมกันภายในครอบครัว จะแบ่งแรงงานเพื่อใช้ประโยชน์จากแหล่งป่าไม้ในรูปต่างๆ จะแยกความชำนาญในการทำงานด้านต่างๆรวมทั้งในกิจกรรมป่าไม้ เช่น การเก็บอาหารจากพื้นที่ป่าไม้ ในขณะที่บางคนจะแยกไปเก็บไม้ฟืนเพื่อใช้ประกอบอาหาร

1.3 กลุ่ม (Group) เป็นหน่วยที่เล็กที่สุดที่ครอบครัวหลายครอบครัวเป็นกรรมการตัดสินใจระดับครอบครัวมาเป็นการตัดสินใจร่วมกันระหว่างกลุ่ม กลุ่มประกอบด้วยสมาชิกที่มาจากการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ เช่น การรวมกลุ่มด้วยสมาชิกที่มาจากการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ เช่น การรวมกลุ่มในการเก็บหน่อไม้ จะร่วมตั้งกติกาเป็นแนวปฏิบัติของกลุ่มในการไม่เก็บหน่อไม้ขนาดเล็ก หรือกลุ่มแม่ไม้ที่ให้หน่อในอนาคต เป็นต้น

1.4 ชุมชน (Community) เป็นกลุ่มใหญ่ที่สุดที่รวมกลุ่มย่อยเข้าด้วยกัน ชุมชนจะมีกฎระเบียบต่างๆ มีการจำแนกการดำเนินงานตามความชำนาญ มีการกำหนดเป้าหมายที่ชุมชนต้องการร่วมกัน เช่น มีกลุ่มใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน มีกฎเกณฑ์เป็นแนวทางของกลุ่มในการรักษาป่าชุมชนเพื่อประโยชน์ร่วมกัน

องค์ประกอบด้านชุมชน เป็นส่วนสำคัญที่จะนำมาพิจารณาว่าชุมชนมีผู้ใช้ประโยชน์จากป่าไม้เป็นใคร และจัดระเบียบการจัดการและแบ่งงานกันอย่างไร ซึ่งจะเป็นเครื่องชี้วัดถึงความเข้มแข็งในการดำเนินกิจการด้านป่าไม้เพื่อประโยชน์ของป่าชุมชน

2. องค์ประกอบด้านป่าไม้ (Forest Component) องค์ประกอบด้านป่าไม้จะเป็นสิ่งชี้ให้เห็นว่าชุมชนจะใช้ประโยชน์จากป่าไม้ได้มากน้อยเพียงใด เพราะป่าไม้จะมีระเบียบและกฎหมายกำหนดการใช้ประโยชน์ในระดับต่างๆ องค์ประกอบด้านป่าไม้แบ่งออกเป็นลักษณะย่อยๆได้ดังนี้

2.1 ป่าส่วนตัว (Private Forest) เป็นป่าที่มีเจ้าของ เป็นการใช้ป่าเพื่อผลประโยชน์ตามความต้องการของผู้เป็นเจ้าของป่า การที่บุคคลอื่นในชุมชนจะมาใช้พื้นที่ป่านั้นต้องได้รับการยินยอมจากเจ้าของป่านั้นเสียก่อน ซึ่งเป็นไปตามระเบียบของกฎหมายที่กำหนดขึ้นมาเพื่อคุ้มครองสิทธิการเป็นเจ้าของพื้นที่ป่านั้นๆ

2.2 ป่าชุมชน (Community Forest) เป็นพื้นที่ซึ่งชุมชนใช้ประโยชน์ร่วมกัน ภายใต้กติกาที่กำหนดไว้ มีกฎระเบียบ มีการควบคุมดูแลกิจการใช้ประโยชน์ให้เป็นไปตามความต้องการ บุคคลจะใช้ประโยชน์จากป่าเกินกติกาจะเป็นไปตามวิธีการที่ชุมชนกำหนด การจัดการป่าชุมชนอาจเกิดจากประเพณีปฏิบัติของท้องถิ่น หรือถูกกำหนดขึ้นมาใหม่ภายใต้แนวนโยบาย และการสนับสนุนการดำเนินงานจากภายนอกชุมชน สภาพการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าไม้ในประเทศต่างๆ อาจเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งมีผลให้ความจำเป็นในการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าแตกต่างกันไปจากเดิมที่ได้กำหนดไว้

2.3 ป่าของรัฐ (National Forest) ป่าของรัฐเป็นป่าที่รักษาไว้เพื่อประโยชน์ของทุกคนในประเทศในรูปแบบต่างๆ เช่น เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า อุทยานแห่งชาติ เขตต้นน้ำลำธาร ป่าสงวนแห่งชาติ ซึ่งมีระเบียบและสิทธิการใช้ประโยชน์ของชุมชนแตกต่างกัน ชุมชนในระดับต่างๆ ที่จะใช้ประโยชน์จะต้องปฏิบัติตามแนวทางที่ได้กำหนดไว้ในระเบียบและกฎหมายที่ใช้ปฏิบัติต่อป่านั้นๆ ป่าของรัฐบาลอาจถูกเปลี่ยนไปใช้ประโยชน์อย่างอื่นตามความจำเป็นของประเทศ เช่น การสร้างถนนผ่านพื้นที่ป่าไม้ การสร้างอ่างเก็บน้ำเพื่อการเกษตร เป็นต้น

3. องค์ประกอบด้านการเกษตร

องค์ประกอบด้านการเกษตร จะเป็นสิ่งที่ชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นของชุมชนว่าจะพึงพิงป่าไม้ได้อย่างไร องค์ประกอบด้านการเกษตรแบ่งออกเป็นองค์ประกอบย่อยๆ ได้ตามขนาดของการประกอบการ สิทธิการถือครองที่ดินและระบบการจัดการ ดังนี้

3.1 ขนาดของการประกอบการเกษตร ขึ้นอยู่กับขนาดของการประกอบการ ซึ่งจำแนกออกได้ดังนี้ คือ

การเกษตรขนาดเล็ก (Small scale Farming) ผู้ประกอบการมีความจำเป็นจะต้องดำเนินการเอง เนื่องจากเป็นกิจกรรมขนาดเล็ก ผู้ประกอบการจึงไม่สามารถลงทุนปรับปรุงที่ดิน ปรับปรุงพันธุ์และใช้เครื่องมือกลต่างๆ ได้ นอกจากมีการร่วมมือระหว่างเกษตรกรเองโดยจัดตั้งเป็นกลุ่ม เกษตรกรจะผลิตเพื่อบริโภคเอง หรือถ้ามีเวลาเหลือเพียงพอตัวเกษตรกรอาจจะทำงานนอกเหนือจากการทำการเกษตรเพื่อเพิ่มรายได้โอกาสของความจำเป็นในการพึ่งพิงป่าไม้เพื่อการเกษตรกรรมจะมีสูงสำหรับผู้ประกอบการเกษตรขนาดเล็ก

3.2 สิทธิการถือครองที่ดิน สามารถแบ่งออกได้ดังนี้

ผู้เช่าที่ดินเพื่อการประกอบการเกษตร (Tenant) มักเป็นเกษตรกรที่ไม่มีที่ดินหรือมี แต่ไม่เพียงพอในการประกอบการเกษตร และได้เช่าที่ดินของเกษตรกรรายอื่นๆ เพื่อการประกอบการเกษตร เพื่อบริโภคหรือเพื่อการค้าการลงทุนเพื่อเพิ่มผลผลิต จึงขึ้นอยู่กับแรงจูงใจ

ทางเศรษฐกิจที่มีต่อผลผลิตทางการเกษตร ในกรณีที่ได้รับผลตอบแทนสูง อาจจะนำเทคนิคสมัยใหม่มาใช้ในการประกอบการสำหรับผู้ซึ่งไม่มีที่ดิน โอกาสที่จะนำเทคนิคสมัยใหม่มาใช้มีน้อย ผู้เช่าที่ดินจะเป็นกลุ่มที่จำเป็นต้องประกอบการ เกษตรกรที่พึ่งพิงป่าไม้โดยเฉพาะการใช้ประโยชน์จากแหล่งป่าไม้เพื่อปัจจัยในการผลิตทางการเกษตร เช่น น้ำ ปุ๋ย เป็นต้น

ผู้ได้รับสิทธิในการถือครองที่ดิน (Land use fructuary) จะเป็นเกษตรกรซึ่งทำการเกษตรบนที่ดินของชุมชนหรือรัฐ เช่น ที่ดินสาธารณะของหมู่บ้านป่าสงวนแห่งชาติ เกษตรกรดังกล่าวได้ใช้พื้นที่รองรับเพื่อการเกษตร การได้รับสิทธิในการถือครองที่ดินเป็นไปตามระเบียบและกฎหมายในการใช้พื้นที่ของประเทศต่างๆ ซึ่งจะไม่เหมือนกัน อย่างไรก็ตามเกษตรกรเหล่านี้จะเป็นผู้พึ่งพิงป่าไม้เพื่อใช้ในการเกษตร ซึ่งบางครั้งจะขาดแรงกระตุ้นเนื่องจากความไม่ชัดเจนในสิทธิของที่ดิน ทำให้แรงจูงใจในการปรับปรุงพื้นที่เพื่อการผลิตให้สูงขึ้น

4. ระบบการจัดการ ระบบการจัดการของเกษตรกรจะเป็นแบบการจัดการที่เกษตรกรได้รวมตัวกันเพื่อการประกอบกิจกรรมทางด้านการเกษตร ซึ่งขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการรวมกลุ่ม กลุ่มเกษตรกรมีโอกาสร่วมมือกันแก้ไขปัญหาของกลุ่มทั้งด้านการผลิตและการจำหน่ายผลผลิต โอกาสที่เพิ่มผลผลิตโดยใช้เทคนิคสมัยใหม่จะมีมากกว่า การประกอบการเป็นแบบรายย่อยและพึ่งพิงพื้นที่ป่าไม้เพื่อปัจจัยการผลิตจะลดลง เช่น น้ำ ปุ๋ย เป็นต้น

การจัดการป่าชุมชน

การจัดการป่าชุมชน เป็นการนำเอาความรู้ทางด้านวิชาการป่าไม้และด้านอื่นๆ เข้าไปดำเนินการต่อป่าชุมชน เพื่อให้ตอบสนองความต้องการของชุมชนตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้อย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ การจัดการป่าชุมชนที่สำคัญ ได้แก่ การจัดการผลผลิตและการจัดการผลประโยชน์

1. การจัดการผลผลิตป่าชุมชน

การจัดการผลผลิตป่าชุมชนเป็นการจัดการเพื่อเพิ่มปรับปรุง รักษา ผลผลิตป่าให้มีความยั่งยืน ซึ่งมีหลายประการ แต่ที่สำคัญสามารถจำแนกได้ 4 ประการคือ การเพาะชำกล้าไม้ การปลูกป่า การบำรุงรักษาและการป้องกันรักษาป่า (โกมล แพรกทอง, 2535: 579)

1.1 การเพาะชำกล้าไม้ การจัดเตรียมกล้าไม้ องค์กรประชาชนที่รับผิดชอบจำเป็นต้องมีความรู้ความเข้าใจพื้นฐานเกี่ยวกับเทคนิควิธีการและขั้นตอนต่างๆ คือ การเลือกชนิด

พันธุ์ไม้ให้เป็นไปตามความต้องการของชุมชน และเหมาะสมกับสภาพท้องถิ่น วิธีการทำแหล่งเพาะชำกล้าไม้ประจำหมู่บ้าน การจัดหาและเตรียมเมล็ดไม้ และการเพาะเมล็ด ฯลฯ

1.2 การปลูกป่า เป็นกิจกรรมที่ปลูกป่าขึ้นใหม่หมดในพื้นที่ว่างเปล่า หรือปลูกเสริมในป่าธรรมชาติ ประกอบด้วยหลายขั้นตอนตามหลักการวิชาการป่าไม้ ได้แก่ การวางพื้นที่ การเก็บบริบเพียร การปักหลักหมายระยะปลูก ขุดหลุม และการปลูก เป็นต้น

1.3 การบำรุงรักษา การบำรุงรักษาป่าชุมชนที่สำคัญ เช่น การปลูกซ่อมต้นไม้ที่ตาย การกำจัดวัชพืช การป้องกันไฟป่า การป้องกันสัตว์เหยียบย่ำต้นไม้ การป้องกันโรคและแมลง การถากกิ่ง และการตัดสายสาขาย่อยเป็นระยะ เป็นต้น

1.4 การป้องกันไฟป่า เป็นกิจกรรมที่ดำเนินการในป่าชุมชนแบบอนุรักษ์ โดยชุมชน รักษาป่าธรรมชาติให้คงสภาพ กิจกรรมการรักษাপ่าไม้ ได้แก่

1.4.1 การกำหนดขอบเขตของป่าไม้ที่ทำการรักษา

1.4.2 ตรวจตรา จัดเวรยามดูแลป่าอย่างสม่ำเสมอทั้งกลางวันและกลางคืน มิให้มีการลักลอบตัดไม้ บุกรุกพื้นที่เพื่อเป็นกรรมสิทธิ์ส่วนตัว

1.4.3 ทำแนวกันไฟ เพื่อป้องกันไฟป่าและดับไฟป่า

1.4.4 กำหนดมาตรการในการควบคุมดูแลรักษาป่า

2. การจัดการผลประโยชน์

การจัดการผลประโยชน์ป่าชุมชน คือ การจัดการแบ่งปันปันส่วน การใช้ประโยชน์ของป่าชุมชนให้ตรงกับความต้องการที่หลากหลายของชุมชน โดยทั่วไปจะเป็นการใช้ประโยชน์ที่สนองตอบความจำเป็นขั้นพื้นฐานในการดำรงชีวิต อย่างไรก็ตามสามารถสรุปการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนของประชาชนในท้องถิ่นได้ 2 รูปแบบ ดังนี้

2.1 การใช้ประโยชน์ของผลผลิตป่าไม้และของป่า เช่น เป็นแหล่งเชื้อเพลิง แหล่งอาหาร เป็นต้น

2.2 การใช้ประโยชน์ในทางการบริการ ชุมชนในท้องถิ่นได้รับประโยชน์จากป่า ได้แก่ เป็นแหล่งซับน้ำ แหล่งรักษาภาวะแวดล้อมและสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา

แนวคิดในการอนุรักษ์ป่าไม้

มงคล สุกใส (2536: 7) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ คือให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องปรับนโยบาย และวิธีการดำเนินงานเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าไม้เสียใหม่ โดยคำนึงถึงความต้องการและปัญหาของชุมชนในพื้นที่สำคัญ ปลุกฝังแนวความคิดเกี่ยวกับป่าไม้ว่าเป็นปัจจัยที่จะรักษาความสมดุลของระบบนิเวศ จะต้องทำให้ประชาชนเกิดสำนึกในการเป็นเจ้าของป่าไม้โดยมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของ และมีโอกาสใช้ประโยชน์จากต้นไม้ที่เขาปลูกขึ้นเช่นเดียวกับที่เขาใช้ทรัพย์สินที่เขาเป็นเจ้าของอยู่ หากจะมีการจัดสรรป่าสัมปทานให้เอกชนจะต้องคำนึงถึงความจำเป็นในแง่การรักษาทรัพยากรป่าไม้เป็นหลักโดยกวัดจั่นอย่างเข้มงวด พัฒนาคุณภาพของดินเพื่อเกษตรกรรมเพื่อให้เกษตรกรสามารถใช้ดินเดิมโดยไม่ต้องตัดไม้หรือหักร้างถางพงเพิ่มอีก หากจะสร้างเขื่อนขนาดใหญ่รัฐบาลจะต้องพิจารณาโดยรอบคอบถึงผลดีผลเสีย ผลกระทบที่จะเกิดขึ้นตามมา แต่ถ้าตัดสินใจสร้างก็เร่งรีบดำเนินการเพื่อประหยัดงบประมาณและควรปรับแนวทางการพัฒนาชุมชนไปสู่ชนบทไปสู่การพัฒนาแบบยั่งยืน (sustainable development) ซึ่งเน้นการรักษาสภาพสิ่งแวดล้อมอันเป็นแหล่งกำเนิดของทรัพยากรธรรมชาติโดยเฉพาะป่าไม้ การพัฒนาลักษณะนี้จะก่อให้เกิดผลเสียด้านมลภาวะในภายหลังอย่างแน่นอน

แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ จะเห็นได้ว่าทรัพยากรป่าไม้เป็นทรัพยากรที่อำนวยประโยชน์ต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน แต่ในปัจจุบันทรัพยากรป่าไม้ถูกทำลายไปเป็นจำนวนมาก พร้อมกับการทำให้สิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมไปด้วย ด้วยเหตุผลที่ว่าประชากรของประเทศเพิ่มมากขึ้นหรือการขยายตัวทางเศรษฐกิจก็ตาม ซึ่งมีการใช้ไม้เป็นวัตถุดิบการเพาะปลูกสร้างบ้านเรือน การใช้สอยหรือทำไม้เป็นสินค้าได้เพิ่มมากขึ้น การสงวนป่าไม้เพื่อใช้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจหรือเป็นอุทยานแห่งชาติ ตลอดจนการพังทลายของดิน น้ำท่วม ล้วนเป็นสาเหตุที่จะต้องดำเนินการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้อย่างจริงจังต่อไป ซึ่งการอนุรักษ์มิใช่การหวงห้ามไม่ให้ใช้ทรัพยากรอะไรเลย แต่เป็นการใช้อย่างประหยัดให้เกิดประโยชน์สูงสุด หลีกเลี่ยงการสูญเสียและการทำลายให้มากที่สุด เพื่อการใช้ประโยชน์ในปัจจุบันและอนาคตต่อไป

บำรุง คูหา (2536: 84) กล่าวว่า ป่าไม้เป็นทรัพยากรที่สำคัญยิ่งของประเทศ ให้ประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมแก่ประชาชน ช่วยกันรักษาความสมดุลของภาวะแวดล้อม และป้องกันภัยธรรมชาติ แต่ปรากฏว่าที่ผ่านมาได้เกิดภัยจากธรรมชาติทำความเสียหายอย่างร้ายแรงแก่ชีวิตและทรัพย์สินของประชาชนในภูมิภาคต่างๆ เช่น อุทกภัยที่ตำบลกระทุง อำเภอบึงนาราง จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อ พ.ศ. 2531 และวาตภัยพายุเกย์ที่จังหวัดชุมพร เมื่อ พ.ศ. 2532 สาเหตุที่ทำให้เกิดภัยธรรมชาติครั้งนั้นส่วนหนึ่งคงมาจากการลักลอบตัดไม้ทำลายป่าจนทำให้เกิด

ความเสียหายต่อสภาพป่าไม้ของชาติ ทำให้เกิดความไม่สมดุลทางภาวะแวดล้อมขึ้น จนถึงขั้นเป็นอันตรายต่อชีวิตและทรัพย์สิน ดังที่เห็นประจักษ์อยู่การแก้ไขปัญหาลักลอบตัดไม้ทำลายป่า ซึ่งถือเป็นปัญหาพื้นฐานที่สำคัญของประเทศปัญหาหนึ่ง จำเป็นต้องทำการรณรงค์อย่างต่อเนื่อง และระยะยาวให้ประชาชนได้เข้าใจ และให้ความสำคัญในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ และเกิดความตระหนักต่ออันตรายซึ่งเกิดขึ้นจากการลักลอบตัดไม้ทำลายป่า

วิธีการอนุรักษ์ป่าไม้

การอนุรักษ์มีอยู่หลายวิธี การจะเลือกปฏิบัติแบบใดนั้นขึ้นอยู่กับพิจารณาว่าวิธีใดจะเหมาะสมและได้ประโยชน์มากกว่า หลักการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติมีดังนี้

สำนักงานสารสนเทศ กรมป่าไม้ (2336: 8) ได้เสนอแนวทางไว้คือ

1. นโยบายการจัดการป่า โดยรัฐบาลควรที่จะวางนโยบายมุ่งหนักไปในการจัดการป่าที่จัดตั้งไว้สำหรับเป็นป่ากันภัยหรือเป็นป่าเพื่อใช้ประโยชน์แบบเอนกประสงค์ให้มากที่สุด ซึ่งได้แก่ ป่าต้นน้ำลำธาร อุทยานแห่งชาติ และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า สำหรับป่าเพื่อผลิตผลทางไม้นั้นรัฐควรที่จะได้ทุ่มเทดำเนินการปลูกสร้างสวนป่าอย่างจริงจัง และควรได้พิจารณาแบ่งเบาภาระการปลูกสร้างสวนป่าให้เอกชนและชุมชนดำเนินการให้มากยิ่งขึ้น

2. การปลูกสร้างสวนป่า ซึ่งการปลูกสร้างควรเลือกปลูกในพื้นที่เหมาะสมและถูกต้องตามวัตถุประสงค์ และโดยประหยัดก่อน

3. การดำเนินการในด้านการอนุรักษ์ โดยดำเนินการดังนี้

3.1 กำหนดพื้นที่ป่าที่เป็นต้นน้ำลำธาร อุทยานแห่งชาติ และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าให้แน่นอนแล้วเข้าดำเนินการควบคุมป้องกันอย่างจริงจัง

3.2 กำหนดขอบเขตให้เป็นแหล่งทำมาหากินของชาวเขา ควบคุมไม่ให้มีการเคลื่อนย้ายถิ่นฐานและทำไร่เลื่อนลอย แล้วพยายามส่งเสริมให้ปลูกต้นไม้ขึ้นต้นกรณีของพืชไร่ก็ควรแนะนำให้มีการใช้ประโยชน์ที่ดินบนภูเขาให้ถูกต้องตามหลักการอนุรักษ์ดินและน้ำ

3.3 ปลูกป่าและพืชคลุมดินในบริเวณที่แผ้วถางและปราศจากพืชคลุมดิน

3.4 การป้องกันไฟไหม้ป่า

3.5 การก่อสร้างทางวิศวกรรมทำควบคู่กับการปลูกป่า เช่น การปรับพื้นที่และการสร้างเหมืองฝายกั้นและกักเก็บน้ำและตะกอนไม่ให้ไหลรุนแรงจนเป็นอันตรายต่อพื้นที่การเกษตรบริเวณที่ลุ่มน้ำตอนล่าง เป็นต้น

4. การเพิ่มผลผลิตและการใช้ประโยชน์ เช่น นโยบายการให้เอกชนมีบทบาทในการปลูกสร้างสวนป่า การส่งเสริมให้มีการลงทุนสร้างโรงงานอุตสาหกรรมผลิตผลป่าไม้ เพราะเป็นการตระหนักถึงความสำคัญทางเศรษฐกิจและการตลาด ซึ่งจะเป็นการช่วยลดการสูญเสียเงินตราต่างประเทศ แล้วยังเป็นการเพิ่มผลผลิตป่าไม้และช่วยให้สิ่งแวดล้อมมีคุณภาพดียิ่งขึ้น

5. การให้การศึกษอบรมเผยแพร่ความรู้และประชาสัมพันธ์ ควรให้ประชาชนทุกคนได้ทราบถึงประโยชน์และคุณค่าของทรัพยากรป่าไม้และโทษของการทำลายป่า รวมทั้งวิธีการอนุรักษ์ซึ่งเป็นวิธีทางหนึ่งที่จะช่วยให้การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชาติประสบความสำเร็จได้

แนวคิดเกี่ยวกับปัญหาอุปสรรคการดำเนินงานป่าชุมชน

ณรงค์ มหรรณพ (2535: 80) ได้กล่าวไว้ว่า การนำการป่าไม้ชุมชนไปรวมเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนาท้องถิ่นนั้น โดยทั่วไปจะประสบปัญหาอุปสรรคในการปฏิบัติหลักๆ แยกได้ 3 ประการดังนี้

1. ปัญหาด้านวิชาการ ปัญหาทางวิชาการในการนำป่าชุมชนมาใช้ในการพัฒนาท้องถิ่นมีอยู่หลายประการ ทั้งในส่วนที่เกี่ยวข้องกับรัฐ เจ้าหน้าที่ของรัฐ ผู้ดำเนินโครงการและชาวบ้านเอง ทั้งนี้เนื่องจากการดำเนินงานด้านการป่าชุมชนต้องอาศัยความรู้ด้านการจัดการวนศาสตร์ เกษตรศาสตร์ จิตวิทยา นิติศาสตร์และอื่นๆ ซึ่งแม้ว่าการดำเนินงานในลักษณะนี้ เช่น ป่าไม้ชุมชน ได้มีการดำเนินงานอยู่ในประเทศไทยมาเป็นเวลานานแล้ว แต่ก็ยังมีปัญหาทางด้านวิชาการหลายๆด้าน ได้แก่ ด้านข้อมูลพื้นฐานในการจัดการ ระบบการจัดการ ความรู้และเทคนิคพื้นบ้าน และความรู้และเทคนิคทางวิทยาศาสตร์ในปัจจุบัน ได้แก่

1.1 ด้านข้อมูลพื้นฐานในการจัดการ ข้อมูลพื้นฐานในการจัดการซึ่งข้อมูลดังกล่าวนำมาใช้ในการประเมินความต้องการใช้ไม้หรือผลิตภัณฑ์อื่นๆ

1.2 ระบบการจัดการ การป่าไม้ชุมชนในประเทศไทยมีการดำเนินการมานานแล้ว มีวิธีการจัดการแตกต่างกันไปตามขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ สภาพทางเศรษฐกิจ และระบบนิเวศ ในการจัดการดังกล่าวจะมีความเปลี่ยนแปลงไปตามความต้องการของสมาชิกของชุมชน การจัดการนั้นเองไม่อำนวยความสะดวกสูงสุด ควรมีการพัฒนาปรับปรุงระบบการจัดการบางรูปแบบให้เหมาะสมกับปัญหาความต้องการของคนในชุมชน

1.3 ความรู้และเทคนิคพื้นบ้าน ความเข้าใจในธรรมชาติ ความเข้าใจในวัฒนธรรมดั้งเดิมของท้องถิ่น ความรู้และภูมิปัญญาชาวบ้าน บางครั้งไม่ถูกพิจารณาว่าเป็น

ประโยชน์ต่อการป่าไม้ชุมชนหรือไม่ เพราะบุคคลเหล่านั้นไม่มีความมั่นใจ ไม่กล้าแสดงออก ไม่มีการนำมาใช้ หรือเกิดจากถูกเจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นผู้ชี้แนะแต่เพียงผู้เดียว

1.4 ความรู้และเทคนิคทางวิทยาศาสตร์ในปัจจุบัน เป็นความรู้ด้านต่างๆ ที่ได้รับการยอมรับจากการศึกษาวิจัย ถูกทดสอบไปแล้วว่ามีประสิทธิภาพ เช่น ความรู้ในด้านการเพาะเมล็ดไม้ การเก็บรักษาเมล็ดไม้ การตัดสาขายาระยะ การนำไม้ออกโดยที่ให้มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด หรือความรู้ด้านการใช้ประโยชน์ไม้อย่างมีประสิทธิภาพ เป็นต้น

2. ปัญหาด้านระเบียบ กฎหมายและวิธีการปฏิบัติ การจัดการป่าไม้ชุมชนมีรูปแบบที่หลากหลาย แตกต่างกันไปตามลักษณะของการยอมรับพื้นที่ของส่วนรวมที่ดำเนินการป่าไม้ชุมชน การดำเนินงานดังกล่าวเป็นการดำเนินงานเป็นกลุ่ม ต้องมีกฎระเบียบ ข้อบังคับ วิธีการปฏิบัติเพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปด้วยดี ซึ่งกฎระเบียบ กฎหมาย และวิธีปฏิบัติที่สำคัญของการป่าไม้ชุมชนคือ ปัญหาด้านที่ดิน ปัญหาด้านต้นไม้ และปัญหาด้านวิธีปฏิบัติ

3. ปัญหาด้านการบริการและการจัดการ การดำเนินงานการป่าไม้ชุมชนโดยทั่วไปแล้วประกอบด้วยกลุ่มบุคคล 3 พวกคือ กลุ่มผู้ดำเนินงาน กลุ่มผู้มีการติดต่อประสานงานกับกลุ่มผู้ดำเนินงาน และกลุ่มผู้เป็นส่วนร่วมในการดำเนินงาน โดยแต่ละกลุ่มมีบทบาทที่แตกต่างกันไป กลุ่มผู้ดำเนินงานนั้น ผู้นำกลุ่มเป็นบุคคลสำคัญที่มีบทบาทในการบริหารจัดการ ให้โครงการป่าไม้ชุมชนสำเร็จตามวัตถุประสงค์ ในทางปฏิบัติแล้วปัญหาทางด้านการบริหารและปัญหาพื้นที่เป็นต้น

สรุป การอนุรักษ์ป่าไม้ คือ การใช้ทรัพยากรป่าไม้ที่มีอยู่อย่างเหมาะสมและเกิดประโยชน์มากที่สุด โดยหลีกเลี่ยงการทำลายให้มากที่สุด การอนุรักษ์เป็นการรักษา เพื่อให้เกิดประโยชน์ในปัจจุบันและอนาคต ซึ่งการอนุรักษ์มิใช่การหวงห้ามมิให้ใช้อะไรเลย แต่เป็นการใช้อย่างชาญฉลาด โดยมีวิธีและการวางแผนการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ให้ถูกวิธี

ประชาชนมีบทบาทสำคัญอย่างมากในการอนุรักษ์ป่าไม้ โดยเฉพาะในท้องถิ่นของตนเอง ซึ่งปัจจุบันประเทศไทยมีเนื้อป่าป่าเหลือเพียง 171,585 ตารางกิโลเมตร หรือ 33.44 เปอร์เซ็นต์ของเนื้อที่ประเทศ ฉะนั้นทุกฝ่ายจะต้องหาทางรักษาพื้นที่ป่าของตนเองเอาไว้ไม่ให้ลดลง และเพิ่มพื้นที่ป่าให้ได้มากที่สุด ทั้งนี้รัฐควรเพิ่มงบประมาณในการดูแลและอนุรักษ์ป่าไม้ให้มากกว่าเดิม และต้องทำการณรงค์ให้ประชาชนอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ประชาชนเห็นความสำคัญ และหันมาอนุรักษ์ป่าให้มากยิ่งขึ้น รวมทั้งการให้ความรู้ คำนะนำกับประชาชน ซึ่งเมื่อประชาชนมีความรู้ก็สามารถนำไปปฏิบัติได้ และประชาชนที่มีทัศนคติที่ดีต่อการอนุรักษ์ป่าก็จะมีแนวโน้มที่จะมีส่วนร่วมมากขึ้นตามไปด้วย

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สุริยา ยีขุน (2537: 3-4) ได้วิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในระบบป่าชุมชน : ศึกษาเฉพาะกรณีตำบลศรีละกอ อำเภोजักราช จังหวัดนครราชสีมา พบว่า ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนอยู่ในระดับที่ค่อนข้างต่ำ ระดับการศึกษา จำนวนที่ดินทำกิน ประเภทการถือครองที่ดิน การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนและการเป็นสมาชิกกลุ่มในชุมชนแตกต่างกัน ก่อให้เกิดความแตกต่างกันในการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 สำหรับลักษณะบ้านที่อยู่อาศัย และปัจจัยด้านอื่นๆ พบว่าการได้รับข่าวสาร ความรู้และความคิดเห็นเกี่ยวกับป่าชุมชน ปัจจัยภายนอก เช่น การสนิทสนมกับพระสงฆ์ การเกรงใจต่อกำนันและผู้ใหญ่บ้าน การสนใจนโยบายของรัฐด้านป่าไม้และการได้รับคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่ของรัฐแตกต่างกัน ก่อให้เกิดความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

สันติ พัฒนาศักดิ์ (2539: ง) ได้วิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านตลาดขี้เหล็ก ตำบลแม่โป่ง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า เกษตรกรมีทัศนคติที่ดีต่อการอนุรักษ์ป่าชุมชน เพราะว่าป่าชุมชนมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตประจำวัน เป็นที่รวมของชาวบ้านและยังเป็นที่เก็บของป่าอีกด้วย ส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปลูกป่าและทำแนวป้องกันไฟรอบพื้นที่ป่าชุมชน อายุ ระดับการศึกษา จำนวนสมาชิกในครัวเรือน และการได้รับข้อมูลข่าวสารข้อมูลจากโทรทัศน์ มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการอนุรักษ์ป่าชุมชนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 แต่รายได้ ความศรัทธาที่มีต่อผู้นำ การได้รับข้อมูลข่าวสารจากวิทยุ หนังสือพิมพ์ ทัศนคติที่มีต่อป่าชุมชน และประโยชน์ที่ได้รับจากป่าชุมชน ไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการอนุรักษ์ป่าชุมชนแต่อย่างใด ปัญหาอุปสรรคของเกษตรกร ได้แก่ การขาดเงินทุนอุดหนุนจากหน่วยงานของรัฐ และการขาดผู้นำหรือผู้ประสานงานระหว่างหมู่บ้าน

พงษ์ศักดิ์ ฉัตรเดชะ (2540: ง) ได้ศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ พื้นที่อุทยานแห่งชาติแม่โจ้ อำเภอเมืองฮอด จังหวัดเชียงใหม่ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาท กระบวนการการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ โดยยึดหลักขั้นตอนการมีส่วนร่วม 4 ขั้นตอน คือ การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา และสาเหตุ การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินงาน การมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติ และการมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล โดยศึกษาสภาพเศรษฐกิจสังคม พัฒนาการใช้ป่าของชาวบ้าน ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลทั่วไป

ด้านบุคคล การเข้าถึงทรัพยากร วัฒนธรรม กับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในเขตพื้นที่ป่าไม้ในเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์อุทยานแห่งชาติแม่โถ

ผลการวิจัยพบว่า ด้านโครงสร้างเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ของชุมชนกะเหรี่ยง วิธีการดำรงชีวิตของชาวบ้านต่างก็พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ทั้งแบบเครือญาติ และเพื่อนบ้าน มีความรู้สึกเป็นเผ่าพันธุ์ และชุมชนสูง ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางการเกษตรกรรมแบบพออยู่พอกิน ยกเว้นชุมชนบ้านแม่โถหลวงที่เกษตรกรส่วนมากทำเกษตรกรรมเชิงพาณิชย์ พัฒนาการใช้ป่าของชาวบ้านเป็นไปแบบเกื้อกูลธรรมชาติบนพื้นฐานความเชื่อวัฒนธรรมดั้งเดิม ส่วนชุมชนบ้านแม่โถ (ม้ง) ซึ่งประกอบด้วยหลายชาติพันธุ์ ความเป็นชุมชนขึ้นอยู่กับชาติพันธุ์ม้ง ซึ่งมีมากถึงร้อยละ 80 ของประชากรทั้งหมด ชาวบ้านส่วนมากมีอาชีพทางด้านเกษตรกรรมเชิงพาณิชย์ โดยปลูกกะหล่ำปลีเป็นพืชหลัก ด้านการพัฒนาการใช้ป่าของชาวบ้านในอดีตเป็นไปแบบประมาัดระวัง เคลื่อนย้ายถางป่าไปเรื่อยๆ ปัจจุบันไม่สามารถทำได้ เนื่องจากข้อจำกัดทางกฎหมายจึงทำการเกษตรบนพื้นที่เดิมแบบเข้มข้น

บทบาท กระบวนการ การมีส่วนร่วมของชาวบ้านใน 4 ขั้นตอนพบว่า ในภาพรวมแล้วชาวบ้านมีส่วนร่วมในระดับปานกลาง ส่วนผลการมีส่วนร่วมในแต่ละขั้นตอนปรากฏผลดังนี้ ขั้นตอนในการค้นหาปัญหาและสาเหตุ ขั้นตอนการวางแผนดำเนินงาน และขั้นตอนการลงทุนและปฏิบัติมีส่วนร่วมในระดับปานกลาง ส่วนขั้นตอนการติดตามและประเมินผล ชาวบ้านมีส่วนร่วมในระดับต่ำ

ผลการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรอิสระกับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติป่าไม้ พบว่า ชาติพันธุ์ สถานภาพทางสังคม การได้รับข้อมูลข่าวสารด้านป่าไม้ จำนวนพื้นที่ถือครองเพื่อการเกษตร และการเคยเข้าไปเก็บหาของป่า มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ แต่อายุ ระดับการศึกษา และการพึ่งพิงป่าของชาวบ้านไม่มีความสัมพันธ์กับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

สุรพงศ์ จิวภักดิ์ (2541: ง) ได้ศึกษาถึงภูมิปัญญาชาวบ้านกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในท้องที่อำเภอหาง จันทบุรี พบว่าชาวบ้านกลุ่มตัวอย่างมีการใช้ภูมิปัญญาในรูปของความเชื่อ พิธีกรรม กฎข้อบังคับ การนำภูมิปัญญาไปใช้ในการปฏิบัติ ได้แก่ การไม่ตัดไม้ทำลายป่า การไม่ล่าสัตว์ป่า การปลูกป่า การป้องกันไฟป่า ชาวบ้านกลุ่มตัวอย่างมีระดับความรู้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในระดับปานกลาง แต่มีระดับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในระดับน้อย ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ (รายได้) มีผลต่อระดับความรู้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 95 ปัจจัยทางด้านสังคม (ชาติพันธุ์ ระดับการศึกษา ความเป็นผู้นำชุมชน) มีผลต่อระดับความรู้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ อย่างมี

นัยสำคัญทางสถิติ ที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 95 ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ (อาชีพ) มีผลต่อระดับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 95

สถาพร สมศักดิ์ (2541: ง) ได้วิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมในโครงการนำร่องปลูกป่าพัฒนาชุมชน มุลนิธิ “วันพฤษภาเฉลิมพระเกียรติ ร.9” อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน พบว่าประชาชนมีส่วนร่วมในการปลูกต้นไม้มากที่สุด และประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดขนาด อายุพันธุ์ไม้ น้อยที่สุด อย่างไรก็ตามในภาพรวมของประชาชนยังมีส่วนในโครงการฯ น้อยอยู่และยังพบว่า อายุระดับการศึกษา ตำแหน่งทางสังคม รายได้ครัวเรือน ประสบการณ์ในการฝึกอบรม พื้นที่ถือครอง และการติดต่อเจ้าหน้าที่ มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการนำร่องปลูกป่าพัฒนาชุมชน ส่วนการรับข้อมูลข่าวสาร ไม่มีความสัมพันธ์แต่อย่างใด

วิรัช จันทรโรทัย (2542: ง) ได้ทำการวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าชุมชนของชาวบ้านในโครงการชุมชนรักป่า ตำบลแม่่นาจร อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ จากผลจากวิจัยพบว่า ชาวบ้านที่เข้าร่วมในโครงการชุมชนรักป่าส่วนใหญ่แล้วเป็นเพศชาย และมีอายุเฉลี่ย 43.11 ปี แต่งงานแล้วไม่ได้รับการศึกษา นับถือศาสนาคริสต์ ไม่มีตำแหน่งทางสังคม การถือครองที่ดินเฉลี่ย 13.24 ไร่ อาชีพหลักเกษตรกรรม รายได้เฉลี่ย 13,630.00 บาทต่อปี ได้รับข่าวสารเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้จากเจ้าหน้าที่ป่าไม้ ใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนด้านผลผลิตจากไม้และการหาของป่า ทั้งหมดเห็นว่ามีคามจำเป็นที่ต้องอนุรักษ์ป่าชุมชนไว้ ส่วนใหญ่เข้าร่วมในกิจกรรมอนุรักษ์ป่าชุมชนทุกครั้ง และเห็นด้วยที่ต้องมีการร่วมมือกันหลายฝ่ายในการอนุรักษ์ป่าชุมชน

สรเสริญ ทองสมนึก (2542: ง) ได้วิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนบ้านทรายทอง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีจำนวนที่ดินทำกินของครัวเรือนเฉลี่ย 4.7 ไร่ ส่วนใหญ่ได้รับประโยชน์จากป่าระดับปานกลาง กิจกรรมที่ใช้ประโยชน์ส่วนมากไม่กระทบกระเทือนต่อระบบนิเวศป่าไม้และสิ่งแวดล้อม ได้รับข่าวสารเรื่องป่าชุมชนระดับปานกลาง โดยได้รับจากสื่อเสียงตามสายและเพื่อนบ้านเป็นส่วนมาก มีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนบ้านทรายทองระดับปานกลาง การได้รับประโยชน์จากป่าและการได้รับข่าวสารเรื่องป่าชุมชน มีความสัมพันธ์โดยตรงกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 แต่จำนวนที่ดินทำกินของครัวเรือน ไม่มีความสัมพันธ์แต่อย่างใด

ประเสริฐ บัวคลี่ใบ (2543: ข) ได้ทำการศึกษาการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชน บ้านป่าสักงาม ตำบลหลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ พบว่าเกษตรกรผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่เป็นเพศชาย อายุ 40.13 ปี จำนวนสมาชิกในครัวเรือนเฉลี่ย

4.24 คน รายได้รวมของครัวเรือนเฉลี่ย 19,926.60 บาท มีอาชีพรับจ้างทั่วไปเป็นอาชีพหลัก และมีอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพรอง ส่วนใหญ่ไม่มีตำแหน่งทางสังคม มีการรับข้อมูลข่าวสารด้านป่าไม้ และได้รับประโยชน์จากป่าชุมชน ระดับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชนในด้านต่างๆ ในด้านการรับข้อมูลข่าวสารป่าชุมชนมีส่วนร่วมมาก และในด้านการวางแผน ด้านการดำเนินงาน และด้านการติดตามการประเมินผลการดำเนินงานมีส่วนร่วมระดับปานกลาง ปัจจัยด้านบุคคล คือ อายุ และระดับการศึกษา ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ พบว่ารายได้รวมของครัวเรือน และปัจจัยด้านสังคม คือทัศนคติของเกษตรกรต่อการอนุรักษ์ป่าชุมชนและพัฒนาป่าชุมชน เป็นปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรบ้านป่าสักงาม

จิราวรรณ อยู่เกษม (2543: 1) ได้ทำการศึกษา การยอมรับและการปฏิบัติตามกฎป่าชุมชน ศึกษาเปรียบเทียบชุมชนที่เป็นคณะกรรมการกับชุมชนที่ไม่ได้เป็นคณะกรรมการ: กรณีศึกษาป่าชุมชนโนนใหญ่ กิ่งอำเภอโพธิ์สุวรรณ จังหวัดศรีสะเกษ พบว่าชุมชนที่เป็นคณะกรรมการและไม่ได้เป็นคณะกรรมการต่างก็ยอมรับและปฏิบัติตามกฎป่าชุมชน โดยความสัมพันธ์ของทั้งสองชุมชนต่างยอมรับในบทบาทของผู้นำชุมชนที่เป็นคณะกรรมการ

รักษเกล้า สถานสุข (2547: 2) ทำการศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ของราษฎรที่อาศัยอยู่ในพื้นที่โครงการพัฒนาห้วยแม่เพรียงตามพระราชดำริ ตำบลห้วยแม่เพรียง จังหวัดเพชรบุรี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพเศรษฐกิจ สังคมและความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยทางเศรษฐกิจ สังคม กับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนในพื้นที่โครงการฯ พบว่าปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ คืออาชีพหลัก ขนาดการถือครองพื้นที่ ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

ภาคสรุป

จากการตรวจเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านแม่สาบ อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ สามารถสรุปเนื้อหาเพื่อเป็นแนวทางในการวิจัยได้ดังนี้

การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าชุมชนนั้นเพื่อ การจัดการป่าไม้ โดยนำเอาความต้องการของประชาชนมาเป็นวัตถุประสงค์ในการจัดการป่า มีการดำเนินการอย่างเหมาะสมเพื่อให้ได้ประโยชน์สูงสุดจากทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งจะเป็นรูปแบบการดำเนินงานชุมชนเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ดิน น้ำ ป่าไม้และทรัพยากรอื่นๆ มีการจัดการทรัพยากรอย่างเหมาะสมเพื่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคมของคนในพื้นที่

การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าชุมชนจึงมีความสำคัญ ในแต่ละพื้นที่ที่มีการใช้ประโยชน์จากป่าที่แตกต่างกันออกไปตามสภาพภูมิประเทศ นิเวศวิทยา เศรษฐกิจ และสังคม ซึ่งมีหลักคือทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการคิด ตัดสินใจ และปฏิบัติร่วมกันเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ในการอนุรักษ์ป่าร่วมกัน มีกฎระเบียบการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ เป็นการร่วมมือกันเพื่อตอบสนองความต้องการหรือการแก้ไขปัญหาของชุมชน

ในท้องถิ่นต่างๆ การป่าไม้ชุมชนจะประสบความสำเร็จต้องมียอดประกอบพื้นฐาน 3 ประการของประชาชน คือ ความต้องการพื้นฐาน การมีส่วนร่วม และความรู้สึกเป็นเจ้าของ ซึ่งถ้าขาดองค์ประกอบด้านใดด้านหนึ่งไปแล้วการป่าไม้ชุมชนก็ไม่สามารถดำเนินการต่อไปได้ อีกทั้งแนวทางการป่าไม้ชุมชนในแต่ละท้องถิ่นก็มีความแตกต่างกันเอง โดยการร่วมมือการประสานงานกันในทุกขั้นตอนของการดำเนินการ อันจะทำให้เป็นการกำหนดรูปแบบของการป่าไม้ชุมชน

จากการศึกษาทำให้ทราบถึงรูปแบบและวิธีการในการมีส่วนร่วมของการอนุรักษ์ป่าไม้ในชุมชนต่างๆ ซึ่งมีแนวทางการอนุรักษ์ที่แตกต่างกันไปตามสภาพป่าไม้ของแต่ละท้องถิ่นและมุมมองในการอนุรักษ์ป่าไม้ ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่างๆเหล่านี้และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จึงเป็นที่มาของกรอบแนวคิดนี้

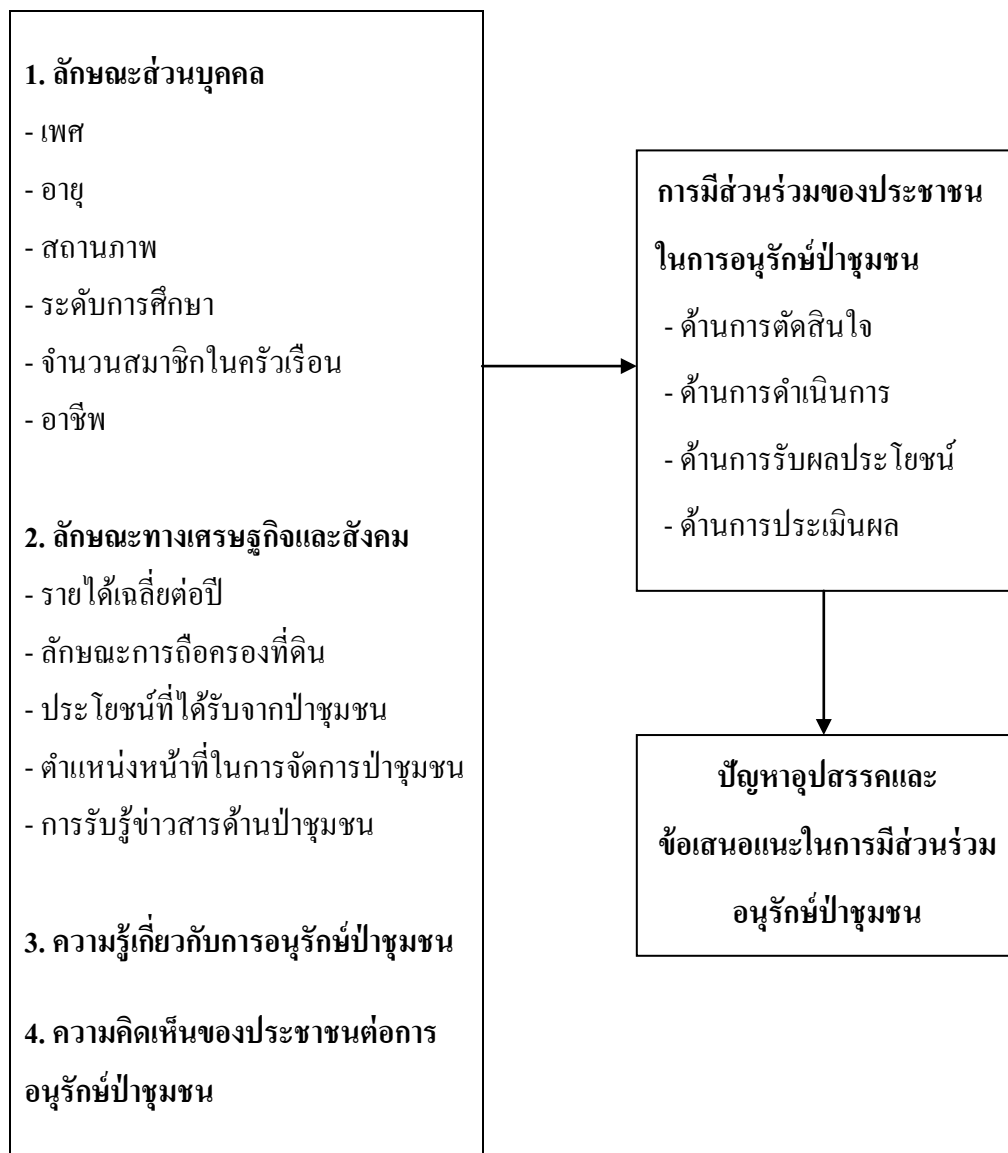
กรอบแนวคิดในการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้ทำการศึกษาถึง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านแม่สาบ อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งสามารถสร้างเป็นกรอบแนวคิดได้ดังนี้

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่าง ลักษณะส่วนบุคคล สภาพเศรษฐกิจและสถานภาพทางสังคมของผู้ให้ข้อมูล อันได้แก่ เพศ อายุ สถานภาพ ระดับการศึกษา จำนวนสมาชิกในครัวเรือน อาชีพ รายได้เฉลี่ยต่อปี ลักษณะการถือครองที่ดิน ประโยชน์ที่ได้รับจากป่าชุมชน ตำแหน่งหน้าที่ในการจัดการป่าชุมชน การรับข่าวสารด้านป่าชุมชน ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าชุมชน และความคิดเห็นของประชาชนต่อการอนุรักษ์ป่าชุมชน กับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านแม่สาบ อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่

ตัวแปรอิสระ (Independent Variable)

ตัวแปรตาม (Dependent Variable)

ภาพ 2 กรอบแนวคิดในการวิจัย

สมมติฐานในการวิจัย

จากกรอบแนวคิดจากการวิจัยที่ได้จากการตรวจเอกสาร แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สามารถตั้งสมมติฐานในการวิจัย ได้ดังนี้

ลักษณะส่วนบุคคล เศรษฐกิจและสังคม ได้แก่ เพศ อายุ สถานภาพ ระดับการศึกษา จำนวนสมาชิกในครัวเรือน อาชีพ รายได้เฉลี่ยต่อปี ลักษณะการถือครองที่ดิน ประโยชน์ที่ได้รับจากป่าชุมชน ตำแหน่งหน้าที่ในการจัดการป่าชุมชน การรับรู้ข่าวสารด้านป่าชุมชน ความรู้ และความคิดเห็น มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านแม่สาบ อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่